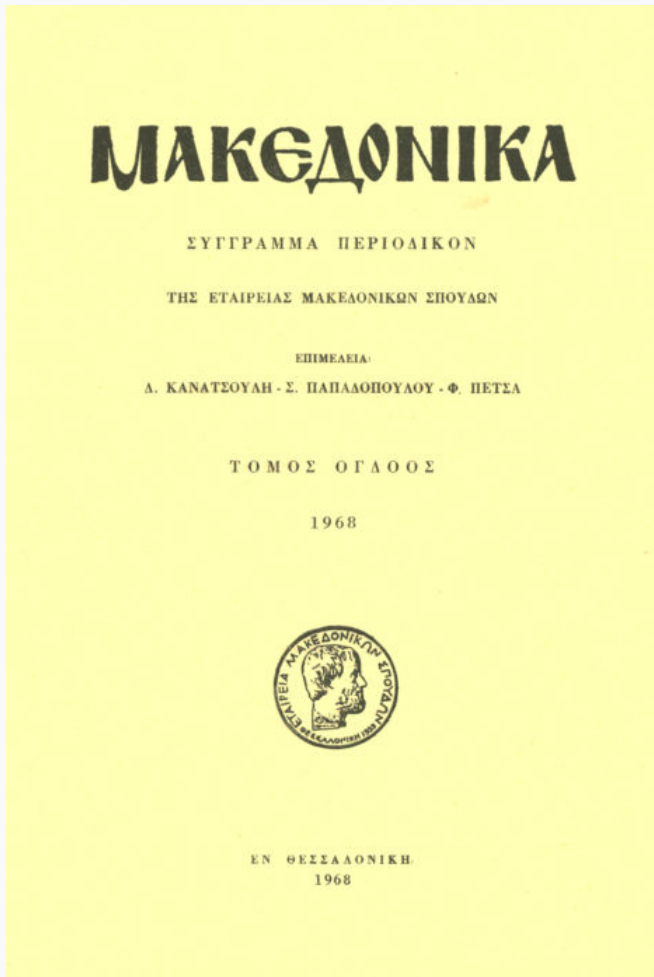

Μακεδονικά

Τόμ. 8, Αρ. 1 (1968)

Το οδοιπορικόν ενός Ιησουΐτου Ιεραποστόλου εις την "Ελλάδα" κατά το 1712-1714: (χρονικόν του βίου του ελληνικού λαού εις την Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην, Μακεδονίαν, και τας νήσους του Αιγαίου)

Κλεόβουλος Δ. Τσούρκας

doi: [10.12681/makedonika.310](https://doi.org/10.12681/makedonika.310)

Copyright © 2014, Κλεόβουλος Δ. Τσούρκας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσούρκας Κ. Δ. (1968). Το οδοιπορικόν ενός Ιησουΐτου Ιεραποστόλου εις την "Ελλάδα" κατά το 1712-1714: (χρονικόν του βίου του ελληνικού λαού εις την Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην, Μακεδονίαν, και τας νήσους του Αιγαίου). *Μακεδονικά*, 8(1), 365–398. <https://doi.org/10.12681/makedonika.310>

ΤΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ ΕΝΟΣ ΙΗΣΟΥ·Ι·ΤΟΥ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ
«ΕΛΛΑΔΑ» ΚΑΤΑ ΤΟ 1712-1714

(ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ-
ΝΟΥΠΟΛΙΝ, ΣΜΥΡΝΗΝ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ ΚΑΙ ΤΑΣ ΝΗΣΟΥΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ)

Κατὰ τὸ 1715 ἐξεδόθη εἰς Παρισίους μία σειρά 26 τόμων μικροῦ καὶ κομποῦ σχήματος (16ον) ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον *Nouveaux mémoires des missions de la Compagnie de Jésus dans le Levant* (Νέα ὑπομνήματα τῶν ἱεραποστόλων τῆς Ἀδελφότητος τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν).

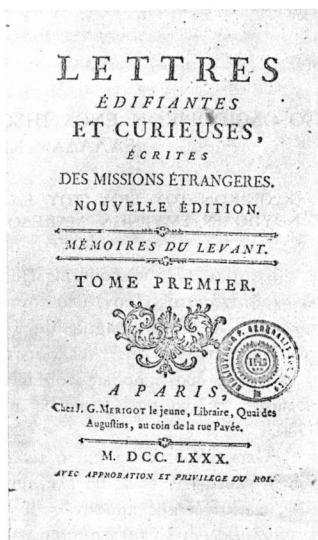
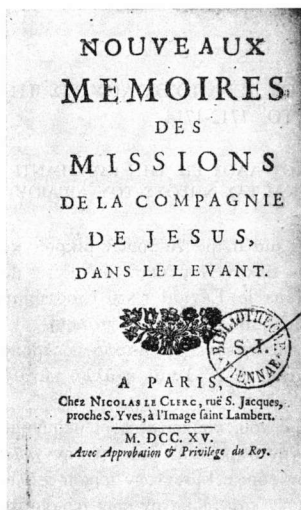
Ἄλλαι δύο ἐκδόσεις τοῦ ἰδίου ἔργου ἔγιναν, μὲ διαφόρους τροποποιήσεις, ταξινομήσεως κυρίως, ἡ μία κατὰ τὸ 1753 καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τὸ 1780¹.

Ὅπως ὑποδεικνύει καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, πρόκειται περὶ ὑπομνημάτων ἢ ἐκθέσεων, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν εἰς τὴν σημερινὴν διοικητικὴν γλῶσσαν, ἐμπιστευτικῆς προφανῶς φύσεως, διαφόρων ἰησουϊτῶν ἱεραποστόλων ἐντεταλμένον νὰ ἐπιθεωρήσουν τὴν δρᾶσιν καὶ τὸ ἔργον τῶν ἱεραποστόλων τοῦ τάγματος τούτου, αἱ ὁποῖαι εἶχον μονίμως ἐγκατασταθῇ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀμερικῆς καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς Ὠκεανίας.

Οἱ τρεῖς πρῶτοι τόμοι τῆς σειρᾶς αὐτῆς περιλαμβάνουν ἐκθέσεις ἀπὸ τὰς ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ἐπαρχίας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰδικώτερον, ὁ πρῶτος τόμος, 309 σελίδων, ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Τὸ Α' μέρος (σ. 1-135) περιλαμβάνει ὑπόμνημα ἐνὸς ἀνώνυμου ἱεραποστόλου ὑπογραφομένου μόνον μὲ τὸ γράμμα *P* πρὸς τὸν μαρκήσιον J. De Torey, Γάλλον διπλωμάτην καὶ πολιτικόν, περὶ τῶν δυσχερειῶν τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ διαβιώσεως τῆς πρώτης ἰησουϊτικῆς ἱεραποστολῆς,

---

1. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ ὅλου ἔργου ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἐξετυπώθη ὑπὸ τοῦ οἴκου Nicolas le Clerc, Paris, M. DCC. XV, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον ὑπὸ τοῦ Hippolyte Louis Guerin & L. P. Delatour, Paris, M. D. CC. LII. Ἡ τρίτη ἐκδοσις μὲ τροποποιήσεις καὶ ἀνακατατάξεις τῆς ὅλης ἐξεδόθη, ὡς ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὴν δημοσιευομένην φωτοτυπίαν τῆς προμετωπίδος, ὑπὸ τὸν τίτλον *Lettres édifiantes et curieuses, écrites des Missions Etrangères*, Nouvelle édition; *Mémoires du Levant*, A Paris, chez J. G. Mérigot le jeune, Librairie etc. M. DCC. LXXX, Avec approbation du Roy.

*Προμετωπίδες των εκδόσεων τοῦ 1715 καὶ 1780 τῆς Συλλογῆς
τῶν ὑπομνημάτων τῶν ἰησοῦϊτῶν «μισιοναρίων ἐν Ἀνατολῇ».*

κατὰ τὸ 1710, εἰς τὴν Κριμαίαν, ἡ ὁποία ἐτέλει τότε ὑπὸ τὴν βάρβαρον κυριαρχίαν τοῦ χάνου τῶν Τατάρων, φόρου ὑποτελοῦς εἰς τὸν σουλτάνον.

Εἰς τὸ Β' μέρος δημοσιεύεται ὑπόμνημα ἢ ἐκβεςις ἄλλου ἰησοῦϊτου μισιοναρίου, τοῦ πατρὸς Tarillon, πρὸς τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΔ', κόμητα Louis de Pontchartrain¹, «Περὶ τῆς παρουσίας καταστάσεως τῶν ἱεραποστολῶν τῶν ἰησοῦϊτῶν πατέρων εἰς τὴν Ἑλλάδα».

Τοῦτο καταλαμβάνει τὰς σελίδας 179-297 τοῦ Α' τόμου καὶ διαιρεῖται εἰς τὰ ἐξῆς ἑξ. κεφάλαια:

1. Pontchartrain Louis, seigneur de, 1643-1727, Ὑπουργὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', κατ' ἀρχὰς μὲν τῶν ναυτικῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ 1699 καὶ μέχρι τοῦ 1715, ὁπότε ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς οὗτος, ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν (Chancellerie). Ὑπῆρξε μέγας ὑποστηρικτὴς τῶν ἰησοῦϊτῶν, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν σειρὰν τῶν τῷ προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας.

1. Περί τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱεραποστολῆς, σελ. 139-175
2. Περί τῆς ἐν Σμύρνῃ ἱεραποστολῆς, σελ. 175-187
3. Περί τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ, Καβάλα καὶ Θάσῳ ἱεραποστολῆς, σελ. 187-196
4. Περί τῆς ἐν Χίῳ ἱεραποστολῆς, σελ. 196-226
5. Περί τῆς ἐν Νάξῳ ἱεραποστολῆς, σελ. 226-250
6. Περί τῆς ἐν Σαντορίνῃ ἱεραποστολῆς, σελ. 251-297

Εἰς τὸ τέλος τοῦ Α' τόμου (297-309) δημοσιεύεται, ὡς παράρτημα ὑπὸ τύπον ἡμερολογίου, προγενεστέρα ἔκθεσις τοῦ πατρὸς Tarillon πρὸς τὸν ἴδιον ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ ὁποῖος τῷ εἶχε ζητήσῃ περιγραφὴν ἐνὸς φαινομένου τὸ ὅποιον εἶχε συγκινήσει τότε ὁλόκληρον τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, συγκεκριμένως τὴν ἀνάδυσιν ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης μιᾶς νέας νησίδος ἐμφανισθείσης εἰς τὸν κόλπον τῆς Σαντορίνης, τὴν 23ην Μαΐου τοῦ 1707.

Ὁ συγγραφεὺς ὑπηρετῶν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς Σαντορίνης καὶ παρακολουθήσας τὸ φαινόμενον καὶ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἡφαιστείου τῆς νήσου, ὡς ἄλλος Πλίνιος τὴν ἔκρηξιν τοῦ Βεζουβίου, ἐκθέτει πράγματι πολὺ ζωηρὰ τὰς παρατηρήσεις του, ἀπὸ τῆς 23ης Μαΐου τοῦ 1707 μέχρι τῆς 15ης Αὐγούστου τοῦ 1708, ὁπότε ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς νήσου. Παρέχει ἐπίσης πληροφορίας, τὰς ὁποίας εἶχε λάβει καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου 1712, ὁπότε ἡ νέα νησίς εἶχε λάβει τὴν τελικὴν της μορφήν, μὲ περιφέρειαν 5-6 μιλίων.

Ἐπειδὴ, ἐξ ὧν τουλάχιστον γνωρίζω, τὸ περὶ Ἑλλάδος ὁδοιορικὸν τοῦτο τοῦ πατρὸς Tarillon δὲν εἶναι εὐρύτερα γνωστὸν παρ' ἡμῖν¹, ἔκρινα χρήσιμον νὰ παραθέσω κατωτέρω ἐν περιλήψει τὰς κυριώτερας πληροφορίας τὰς ὁποίας μᾶς δίδει ὁ συγγραφεὺς.

* *

Ὅπως εἶναι γνωστὸν, ἡ διείσδυσις τῶν ἰησοῦιτῶν εἰς τὸν χῶρον τῆς Ὀρθοδοξίας ἀρχίζει κατὰ τὰ 1583². Διακόψαν τοῦτο ἐπὶ βραχὺν χρόνον

1. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὡς καὶ τὴν λίαν ἐνδιαφέρουσαν βιβλιοθήκην των, ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσίν μου οἱ ἐν Μινίᾳ τῆς Ἀνω Αἰγύπτου ἰησοῦιται πατέρες ἀείμνηστοι Feller καὶ De Mézamat, κατὰ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ προξενικὴν ὑπηρεσίαν μου (1950-1955). Διὰ τῶν γραμμῶν τούτων ἀποτίω φόρον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τῶν δύο τούτων πατέρων. Ὡσαύτως ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου εἰς τὸν σοφὸν πατέρα Gill, τοῦ Τάγματος τοῦ Ἰησοῦ, τέως ρέκτορα τοῦ Pontificio Instituto Orientale τῆς Ρώμης, διαμένοντα νῦν ἐν Ἀγγλίᾳ.

2. Τὸ Τάγμα τῶν ἰησοῦιτῶν ἰδρυθὲν, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τοῦ ἱσπανοῦ Ἰγνατίου de Loyola τῷ 1541, ἀνέπτυξεν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐμφάνισίν του σπουδαίαν δρᾶσιν ἀνά τὰς χώρας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ πρώτη ἱεραποστολὴ του εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐγκατεστάθη τῷ 1583

τὴν δρᾶσίν του, ἐγκατέστησε τὴν πρώτην μόνιμον ἱεραποστολὴν του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ 1609, μὲ στόχον τὸν προσηλυτισμὸν Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων εἰς τὸν καθολικισμόν. Περί προσηλυτισμοῦ μὴ χριστιανῶν δὲν ἠδύνατο φυσικὰ νὰ γίνῃ λόγος. Ἡ ἐγκατάστασις τῆς πρώτης ταύτης ἱεραποστολῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐγένεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἑρρίκου τοῦ Δ' ¹.

Ἰδιαιτέραν εὐνοίαν ἔδειξε πρὸς τὸ τάγμα τῶν ἰησουϊτῶν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ὁ ΙΔ', ὁ ἀποκαλούμενος «βασιλεὺς-ἥλιος», κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ βασιλείαν (1634-1715). Ἐπιτυχὼν οὗτος τῷ 1673 τὴν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἀνανέωσιν τοῦ καθεστώτος τῶν διομολογήσεων, δι' ὧν ἐξησφαλίζετο ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν γαλλικῶν ἔμπορευμάτων ἀπὸ παντὸς τελωνειακοῦ δασμοῦ καὶ ἡ προνομιακὴ μεταχείρισις τῶν Γάλλων ὑπηκόων, καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ², ἔθεσε καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ἰησουῖτας, Γάλλους κυρίως τὴν καταγωγὴν, ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ προστασίαν καὶ ἐποπτείαν ³. Εἰς ἀντάλλαγμα οὗτοι κατέστησαν οἱ πιστότεροι καὶ καλύτεροι πράκτορες καὶ πληροφοριοδότηι τοῦ βασιλέως τῶν ἐν Τουρκίᾳ.

Περιερχόμενοι τακτικὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, εἴτε ὡς ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ὑπουργῶν του, εἴτε ὡς ἀπεσταλμένοι τοῦ τάγματός των, οἱ ἰησουῖται μισιονάριοι ὑπέβαλλον πρὸς τοὺς προστάτας τῶν τὰς ἐκθέσεις αὐτῶν.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' εἰς τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴν ἦτο καθαρῶς φιλοτουρκικὴ, ὁ σοβαρότερος δὲ λόγος τῆς πολιτικῆς ταύτης ἦσαν τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ Γάλλου βασιλέως νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Μεσογείου ἐναντίον τῆς Ἰσπανίας, τῆς Πορτογαλλίας, τῆς Ἑνετίας καὶ ἀργότερον τῆς Ὁλλανδίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει τότε νὰ ἐπιβάλλεται διὰ τῆς αὐξανομένης ναυτικῆς της δυνάμεως ⁴. Ἡ Τουρκία εὗρισκεν οὕτω εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ ἀντίβαρον τῆς πολιτικῆς της εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, ἐναντίον τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ τῆς Πολωνίας, αἱ ὁποῖαι καθίσταντο ἀπειλητικαὶ δι' αὐτήν.

εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲ τέσσαρας μισιοναρίους, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πατρὸς Jules Mancelli βλ. Le père Joseph Brucker, La Compagnie de Jésus, Paris, 1919 σ. 642. Βλ. καὶ Ἀ π. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1968, Γ', σ. 392-404.

1. Ἡ ἱεραποστολὴ αὕτη ἀπετελεῖτο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ γάλλους ἰησουῖτας, ἔχοντας ἐπὶ κεφαλῆς τῶν τὸν πατέρα François de Canillac, (βλ. J. Brucker, ἑ. ἀ., σ. 642).

2. Βλ. Gaston Zeller, Les temps modernes, Paris 1955, σ. 54 ἐν τῇ σειρά ἱστορίας τῶν διεθνῶν σχέσεων, ὑπὸ τὴν διεύθ. τοῦ Pierre Renouvin.

3. ἑ. ἀ., τ. Ι, σ. 308.

4. ἑ. ἀ., τ. Ι, σ. 54.

Τὴν πολιτικὴν ταύτην Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ὑπέθαλψαν ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ του, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κολμπέρ μέχρι τοῦ κόμητος De Pontchartrain, τελευταίου ὑπουργοῦ αὐτοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἀπευθύνεται τὸ ὑπόμνημα τοῦ πατρὸς Tarillon. Ἀλλὰ καὶ τὴν συνέχισαν καὶ ὅλοι οἱ διάδοχοί του μέχρι καὶ πέραν ἀκόμη τῆς μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1789. Ἡ φιλοτουρκικὴ αὕτη πολιτικὴ τῆς Γαλλίας ἐξηγεῖ πλήρως τὴν μεγάλην εὐνοίαν καὶ προστασίαν τῶν βασιλέων τοῦ οἴκου τῶν Βουρβόνων πρὸς τοὺς ἰησουῖτας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ πνευματικοί, οἱ ἐξομολογηταί, ἀλλὰ καὶ οἱ μυστικὸσύμβουλοί των¹ εἰς τὰ πράγματα καὶ τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ ἰησουῖται κατ' οὐσίαν κατηύθυνον ἤδη ἀπὸ τοῦ 1620 τὴν στάσιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Γαλλικῆς Πρεσβείας καὶ ὄλων τῶν ἐν τῇ Ὁθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ Προξενείων τῆς Γαλλίας ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ καὶ τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων, τὰ ὁποῖα ἐπεδίωκον, διὰ παντὸς μέσου, νὰ μετατρέψουν εἰς ὄργανά των, προσπαθοῦντες νὰ τοποθετήσωσιν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν πατριάρχας καὶ μητροπολίτας τῆς ἀρεσκείας των². Ἡ δρᾶσις αὕτη τῶν ἰησουϊτῶν ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα της κατὰ τὰ ἔτη 1633 καὶ 1699, ὅποτε προσεπάθησαν οὗτοι νὰ θέσουν χεῖρα ἐπὶ τῶν Ἁγίων Τόπων εἰς τὴν Παλαιστίνην³.

Τὸ μέτρον τῆς καταπληκτικῆς αὐτῶν ἐπιρροῆς καὶ ἰσχύος εἰς τὴν Ὁθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, χάρις εἰς τὴν ἰσχυράν προστασίαν τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' μᾶς δίδει ἡ ἐπιτυχία των νὰ ἐγκαταστήσουν κατὰ τὸ 1710 μόνιμον ἱεραποστολὴν καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν Κριμαίαν⁴, εἰς μίαν ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ Εὐξείνιος Πόντος, καθαρῶς τότε τουρκικὴ θάλασσα, ἦτο ἐρμητικῶς κλειστὴ καὶ αὐστηρῶς ἀπηγορευμένη εἰς πᾶν ξένον πλοῖον καὶ πάντα ξένον, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε νὰ λέγεται τότε χαρακτηριστικῶς ὑπὸ τῶν διπλωματῶν ὅτι, «ὁ Σουλτάνος εὐκολώτερα θὰ ἤνοιγε τὸ χαρὲμ του εἰς τοὺς ξένους, παρὰ τὴν Μαύρην Θάλασσαν εἰς τὰ πλοῖα των».

Ἡ θάλασσα αὕτη θὰ ἀνοίξῃ, ὥς γνωστόν, εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ναυσί-

1. Ἀπὸ τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Δ', ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων, μέχρι καὶ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', εἶχον ὡς ἐξομολογητὰς των ἰησουῖτας πατέρας, πρὸς οὓς καὶ ἀπένειμον ἐπισήμως τὸν τίτλον τοῦ «confesseur du Roy» (βλ. J. Brucker, ἔ. ἀ. σ. 562).

2. Βλ. Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου. Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν, Κωνσταντινουπόλις 1870, σ. 133, 137, 142. Φιλάρτου Βαφείδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Β', σ. 31.

3. Φιλάρτου Βαφείδου, ἔ. ἀ., σ. 35 καὶ Gaston Zeller, τ. II, σ. 228.

4. J. Brucker, ἔ. ἀ. σ. 573.

πλοΐαν μόλις τῷ 1774, μετὰ τὴν ἦτταν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ρωσοτουρκικῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή¹.

Ὑπὸ τὴν σκέπην λοιπὸν τῆς γαλλικῆς προστασίας τὸ τάγμα τῶν ἰησουϊτῶν ἐγκατέστησε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἸΗ' αἰῶνος, πλήρες δίκτυον μονίμων ἱεραποστολῶν καθ' ὅλην τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, τὰ κυριώτερα κέντρα τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Σμύρνην, τὴν Εὐβοίαν, τὴν Νάξον, τὴν Σαντορίνην, τὸ Χαλέπιον, τὴν Δαμασκόν, τὸ Κάϊρον, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Τρίπολιν τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἀλλαχοῦ². Εἰς τὴν Μακεδονίαν, παρόμοιαι ἱεραποστολαὶ ἐγκαθίστανται ἤδη ἀπὸ τοῦ 1690 εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Καβάλαν καὶ τὴν Θάσον. Ἡ ἱεραποστολὴ αὕτη ἐπηνδρώθη τῷ 1706, ὡς γράφει ὁ Tarillon, χάρις εἰς τὸν Pontchartrain.

Ὡς ἐλέχθη, οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς χώρας ταύτης, ἐνδιαφέροντο καὶ παρηκολούθουν ἐκ τοῦ πλησίον τὸ ἔργον τῶν ἱεραποστολῶν αὐτῶν, κατὰ καιροὺς δὲ ἀπέστελλον ἐκ Παρισιῶν διαφόρους περιοδεύοντας ἐπόπτας καὶ ἀπεσταλμένους διὰ τὴν παρακολούθησιν τῆς δράσεώς των ἐν Ἀνατολῇ. Εἰς ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ περὶ «Ἑλλάδος» ὑπομνήματος, πατὴρ Tarillon, πρὸς τὸν τελευταῖον ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀποθάνοντος τὸ 1715, κόμητα de Pontchartrain.

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐγράφη τὸν Μάρτιον τοῦ 1714, ἐν δηλαδὴ ἔτος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ συγγραφέως του ἐξ Ἑλλάδος. Ὅπως δὲ γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὴν πρὸς τὸν αὐτὸν ὑπουργὸν ἐπιστολὴν του διὰ τῆς ὁποίας ὑπέβαλε τὸ ἐν λόγῳ ὑπόμνημα, «ἐτοιμάζετο νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ νέου εἰς τὴν χώραν ταύτην», ὅπου προφανῶς εἶχεν ὑπηρετήσει ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ δὴ εἰς τὴν Χίον καὶ τὴν Σαντορίνην ἀπὸ τοῦ 1707 μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1708.

* * *

Κατὰ γενικὸν κανόνα οἱ ἰησουῖται ἦσαν ἄνθρωποι ἐξαιρετικῆς μορ-

1. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ὑπογραφείσης εἰς τὴν μικρὰν κωμόπολιν Κιουτσούκ Καϊναρτζή τῆς Δοβρουτσᾶς, παρὰ τὴν Σιλίστραν, τὴν 21ην Ἰουλίου 1774, ἱκανοποιούντο πλήρως ὅλαι αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Ρωσσίας, ἐξ ὧν αἱ δύο βασικώτεραι ἦσαν ἡ κάθοδος καὶ ἐγκατάστασις της εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ ἡ ἐλευθέρια ναυσιπλοΐα εἰς τὴν θάλασσαν ταύτην καὶ τὸν Δούναβιν καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς προστασίας αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ χριστιανῶν (βλ. Gaston Zeller, ἔ. ἀ., τ. II, σ. 263).

2. Ἡ ἀριθμητικὴ δύναμις τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἰησουϊτικῶν ἱεραποστολῶν ἀνῆρχετο τῷ 1710 εἰς 64 μισιονάριους, ἅπαντας Γάλλους. Ἐκ τούτων 32 ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀσιατικὴν Τουρκίαν, 20 εἰς τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον καὶ 12 εἰς τὴν Περσίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν (J. Brucker, ἔ. ἀ., σ. 644).

φώσεως, λεπτῆς παρατηρητικότητος καὶ σπανίας ἀγχινοίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἰς τὰς ἐκθέσεις των δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ξηρὰν ἀναφορὰν τῆς ὑπηρεσιακῆς δραστηριότητος τῶν ἱεραποστόλων τοῦ τάγματός των, ἀλλὰ παρέχουν πολλὰς καὶ πολυτίμους πολλάκις πληροφορίας πάσης φύσεως περὶ τῆς ζωῆς τῶν καθολικῶν τῶν χωρῶν καὶ τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἢ ἐπεσκέπτοντο. Ὁμιλοῦν περὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου, τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, τῆς στάθμης τοῦ πολιτισμοῦ των, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν μνημείων τὰ ὁποῖα συναντοῦν. Μερικοὶ μάλιστα, ζωγράφοι μὲ τάλαντον, σκιαγραφοῦν ἢ ζωγραφίζουν τὰ μνημεῖα ταῦτα, ὅπως λ.χ. ὁ πατὴρ Sicard, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν Γ' τόμον τῶν Ὑπομνημάτων μᾶς ἀφῆκε θανάσιμα σκίτσα πολλῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων τῆς Ἀνω Αἰγύπτου, τὰ ὁποῖα σήμερον δὲν σώζονται πλέον.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ὑπομνήματος, τὸ ὁποῖον δημοσιεύομεν, πατὴρ Tarillon, φαίνεται ἄνθρωπος ἐξαιρέτου μορφώσεως, γνωρίζων καλῶς τὴν ἑλληνικὴν. Ταξιδεύων πάντοτε διὰ θαλάσσης ἐξεκίνησε προφανῶς ἐκ Μασσαλίας καὶ ἐπεσκέφθη κατὰ πρῶτον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔπειτα κατὰ σειρὰν τὴν Σμύρνην, τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Καβάλαν, τὴν Θάσον, τὴν Χίον, τὴν Μυτιλήνην, τὰ Μοσχονήσια, τὸ Ἀδραμύτιον, τὴν Σάμον, τὴν Νάξον καὶ τέλος τὴν Σαντορίνην.

Ἡ ἀφήγησις του εἶναι ἀπλῆ καὶ πολὺ εὐχάριστος αἰχμαλωτίζουσα ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὸν ἀναγνώστην. Καὶ ἐνδιατρίβει μὲν διὰ μακρῶν ἴσως, ὥς εἶναι φυσικόν, εἰς τὸ προσηλυτιστικὸν κυρίως ἔργον τῶν ἰησοῦτικῶν ἱεραποστόλων τῆς Ἀνατολῆς, ὅμως ἐκ παραλλήλου μᾶς δίδει λίαν ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν κατοίκων, περὶ τῶν ὀλίγων σχολείων τὰ ὁποῖα ἐλειτουργοῦν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἰησοῦτῶν, περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων ἐκάστης πόλεως καὶ νήσου τὴν ὁποίαν ἐπισκέπτεται, περὶ τῆς ἐθνολογικῆς καὶ δογματικῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀντιδράσεως αὐτοῦ εἰς τὴν προσηλυτιστικὴν προσπάθειαν τῶν καθολικῶν. Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός ὅτι οὐδαμοῦ ἀναφέρει τὴν λέξιν Σλαῦος, ἰδίως ὅταν γράφει περὶ τῆς Μακεδονίας, ἐνῶ πάντοτε μνημονεῖ, πλὴν τῶν Τοῦρκων, τοὺς Ἀρμενίους καὶ τοὺς Ἑβραίους.

Ἀπὸ τὰς ὁμολογίας καὶ τὰ συμπεράσματά του σαφῶς ἐξάγεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ὀρθόδοξοι, τοὺς ὁποίους ἀποκαλεῖ συνήθως σχισματικούς, ἦσαν ἄγριοι καὶ ἀδιάλλακτοι εἰς τὸν προσηλυτισμὸν καὶ στερρῶς ἀφοσιωμένοι εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των, παρὰ τὴν τυραννίαν καὶ τὴν πενίαν, ἥτις τοὺς ἐμάστιζε δεινῶς. Εἷς τινὰς μάλιστα περιπτώσεις, ὥς

λ.χ. εἰς Χίον, ἐλάμβανον λίαν ἐπιθετικὴν στάσιν ἔναντι τῶν πανισχύρων καθολικῶν καὶ μάλιστα νικηφόρως.

Ἀπὸ τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας δίδει πρὸς τὸν ἀνώτατον ἀρχηγόν του, πληροφορίας προφανῶς ἐμπιστευτικὰς εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτό, βλέπομεν ὅτι καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὰς Κυκλάδας ἰδίως, ὅπου οἱ ἰησουῖται μισιονάριοι χάρις εἰς τὸν εἰς αὐτὰς παλαιὸν φραγκικὸν πληθυσμόν, εὐκολώτερα εἶχον κατορθώσει νὰ εἰσχωρήσουν ὑποῦλως διὰ τῆς μειλιχίου πολιτικῆς τῶν καὶ νὰ κατακτήσουν τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν κατοίκων *λειτουργοῦντες, κηρῶσσαντες ἀπὸ ἁμβωνος καὶ κατηχοῦντες ἀκόμη εἰς τοὺς ναοὺς τῶν ὀρθοδόξων*, δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποτρέψουν καὶ νὰ ὑπερνικήσουν τὴν ἀντιπάθειαν τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τὰ ἄζυμα καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν λατίνων.

Εἰς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Θεσσαλονίκην εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς ἀποκαλεῖ *τὸ εὐγενέστερον τμήμα τῆς Ἑλλάδος*, τὸ ὅποιον φέρει εἰς τὴν *μνήμην* μας τὰς ὑψηλότερας ἰδέας, οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες ἦσαν μὲν κατὰ ἄλλα ἡμεροὶ, δηλ. πολιτισμένοι, ἀλλὰ εἰς τὰ τῆς *θηρησκείας ἦσαν ἄγριοι*.

Ὑστερα ἀπὸ μίαν συστηματικὴν καὶ πείσμονα προσπάθειαν ἑκατὸν πενήντα καὶ πλέον ἐτῶν καὶ τὸ ἄφθονον χρυσίον τὸ ὅποιον εἶχον δαπανήσῃ, τὰ ἀποτελέσματα τῆς προπαγάνδας τῶν καθολικῶν ἱεραποστολῶν ἦσαν μηδαμινά. Ὁ ὀρθόδοξος ἑλληνικὸς λαὸς ἐκώφευε ἀπολύτως εἰς τὸ ἄσμα τῶν Σειρήνων τοῦ Τάγματος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ταγμάτων, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐξόμωσις ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτὸν ἀμέτρητα ὀφέλη καὶ προνόμια χάρις εἰς τὴν προστασίαν τῶν Προξένων τῆς Γαλλίας. *Ματαίως*, γράφει ὁ σοφὸς Φιλάρετος Βαφείδης εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν του Ἱστορίαν¹, *ἡ παπικὴ Ἐκκλησία γῆν καὶ θάλασσαν περιῆγεν, ἵνα ἕνα προσήλυτον ποιήσῃ*. Καὶ ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν ἥλλαξε ποσῶς κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους.

Ἰδοὺ τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πατρὸς Tarillon, πρὸς τὸν κόμητα De Pontchartrain, διὰ τῆς ὁποίας ὑποβάλλει τὴν ἐκθεσίν του:

«Υψηλότατε,

Ἔτοιμος νὰ ἐπανεέλθω εἰς Ἑλλάδα, ὁπόθεν ἀπουσιάζω ἀπὸ ἐνὸς ἔτους, δεχθῆτε, παρακαλῶ, νὰ μοὶ γίνη ἡ τιμὴ νὰ ἐκθέσω πρὸς ὑμᾶς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀφῆκα τὰς ἐκεῖ Ἱεραποστολάς μας». Καὶ ἀφοῦ πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ κόμητος καὶ ἐκφράζει πρὸς αὐτὸν ὅλην τὴν εὐγνωμοσύ-

1. Φιλάρετου Βαφείδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Β' σ. 53.

νην διὰ τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τὰς ἀποστολὰς αὐτάς, καταλήγει διὰ τῶν ἐξῆς:

«Υψηλότατε,

Πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἰδιαιτέρας εὐγνωμοσύνης, ἐθεώρησα σκόπιμον ὅπως πρὶν ἢ ἀναχωρήσω, ὑποβάλω πρὸς τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα, πιστὴν καὶ ἐμπεριστατωμένην ἀφήγησιν τῶν διαφόρων τόπων ἔνθα ἐδρεύομεν» . . . «Αἱ κυριώτεραι δὲ ἔδραι τῶν ἱεραποστολῶν μας εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς τὴν Θράκην, ἡ Σμύρνη εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἡ Θεσσαλονίκη εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἡ Χίος, ἡ Νάξος καὶ ἡ Σαντορίνη εἰς τὸ Ἄρχιπέλαγος» (σ. 139).

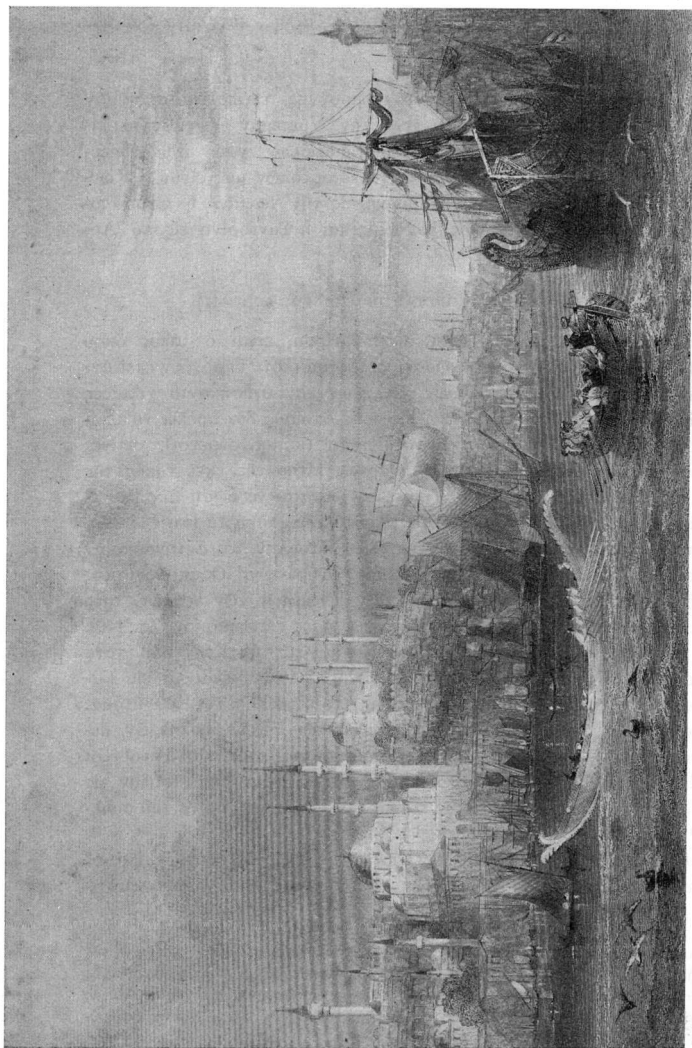
Η ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (σ. 139-176)

«Ἡ Κωνσταντινούπολις, γράφει ὁ π. Tarillon, εἶναι ὁ τόπος ὅπου ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν εἶναι τεράστιος. Λέγεται ὅτι ὑπάρχουν ἐκεῖ ὄχι ὀλιγώτεροι τῶν διακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων καὶ ὀγδοήκοντα χιλιάδες Ἀρμενίων, μονίμως ἐγκατεστημένων, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν πρέπει νὰ ὑπολογισθοῦν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι πηγαινοέρχονται (μετακινούμενοι), οἵτινες εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κυκλοφοροῦν διαρκῶς λόγῳ τῆς ἐκεῖ ἔδρας τῆς Αὐλῆς καὶ τοῦ μεγάλου ἐμπορίου. Τίποτε δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἀκριβεστέραν ἰδέαν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρὰ τὰ ἔτη τῆς θνησιμότητος. Ἡμῖν μάρτυς κατὰ τὴν μεγάλην πανώλην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπέθανον διακόσιαι ἑξὶ τριακόσαι χιλιάδες ἀνθρώπων. Ὁ ἀπολογισμὸς οὗτος ἔγινε ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πτωμάτων τῶν νεκρῶν, τοὺς ὁποίους μετέφεραν ἔξω τῶν πυλῶν τῆς πόλεως πρὸς ἐνταφιασμὸν» (σ. 140).

Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχον ἀκόμη εἰς τὴν Κων/πολιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολλαὶ οἰκογένειαι Γενοβέζων, διαμένουσαι εἰς Γαλατᾶν καὶ Πέραν, ὁ ἀριθμὸς δὲ τούτων ἀνῆρχετο εἰς 300 μέχρι 500 ἄτομα. Τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῶν ἦσαν διερμηνεῖς τῶν ξένων Πρεσβειῶν, μερικοὶ ἱατροὶ καὶ ἄλλοι. Ὡς ἐκ τῶν ἐπαγγελμάτων τῶν τούτων οἱ Γενοβέζοι οὗτοι ἔχαιρον μεγάλῃς ὑπολήψεως καὶ εἶχον ἐλευθεράν τὴν εἴσοδον εἰς τὰς οἰκίας τῶν Τούρκων μεγιστάνων καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ σεράϊ τοῦ σουλτάνου.¹

«Αἱ οἰκογένειαι τῶν Πρεσβειῶν τῶν Χριστιανῶν Ὑγεμόνων καὶ οἱ ἔμποροι ὑπήκοοι αὐτῶν ἀποτελοῦν τὴν ἐκλεκτοτέραν μερίδα τῶν Χριστι-

1. Σουλτάνος ἦτο τότε Ἀχμέτ ὁ Γ', ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τὸ 1703, κατόπιν τῆς γενομένης στάσεως καὶ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ σουλτάνου Μουσταφᾶ Β', ὅστις οἰκιοθελῶς παρητήθη τοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀχμέτ, πρὸς ἀποφυγὴν αἵματοχυσίας. Μέγας Βεζίρης ἦτο ὁ Γιουσούφ πασᾶς, βλ. Σκαρλάτου Βυζαντίου, Κωνσταντινούπολις, Β', σ. 406.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, Χαλκογραφία τοῦ 17ου αἰῶνος. (Σ. Βούζαντιν, Κωνσταντινούπολις, Α' τόμος 1856.)
Κάτοικον τῆς εἰκότος ἀπαύχον οἱ ἐξῆς στίχοι:

«Ὁδοῦ ἡ γῆ τοῦ Βούζαντος, ἰδοὺ ἡ Νέα Ρώμη,
τοῦ Κωνσταντίνου ἡ σμαὶ τὴν κατοικεῖ ἀκόμη
καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Θέμις ἐν πορφύρᾳ
πλανᾷται εἰς τὰ τεῖχη τῆς μετὰ σάββην εἰς τὴν χεῖρα».

ανῶν Φράγκων, ὁ δὲ ἀριθμὸς τούτων ἀνῆρχετο εἰς τρεῖς περίπου χιλιάδας ἀτόμων». Πλὴν τούτων, θὰ ἔπρεπε, λέγει ὁ συγγραφεὺς, νὰ ὑπολογισθοῦν τέσσαρες ἕως πέντε χιλιάδες σκλάβων, Φράγκων Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ὑπηρετοῦν εἰς τὰ πλοῖα καὶ τὰς γαλέρας ἣ ἦσαν ἐγκλειστοὶ εἰς τὰ κάτεργα τοῦ Μεγάλου Αὐθέντου. Ἐπὶ πλέον ἄλλαι εἴκοσι χιλιάδες σκλάβοι (Φράγκοι) ἦσαν διασκορπισμένοι εἰς διαφόρους τουρκικὰς οἰκογενεῖας (σ. 142).

Θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ὅλων τῶν καθολικῶν τούτων ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀγκύρας Ραϋμόνδος Γαλάνης (σ. 142).

Ἡ θέσις τῆς ἑδρας τῆς ἰησοῦτικῆς ἀποστολῆς, εὕρισκομένης εἰς τὸ κέντρον τοῦ Γαλατᾶ, παρὰ τὸν λιμένα, ἔδιδεν εἰς αὐτὴν τὴν δυνατότητα νὰ ἐξυπηρετῇ ὅλους τοὺς καθολικοὺς. Ἐκεῖ εὕρίσκετο καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν ἰησοῦιτῶν, μόνη ἐξ ὅλων τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔχουσα τροῦλλον, τοῦτο δὲ κατ' ἐξαίρεσιν, διότι τὸ προνόμιον ἀνεγέρσεως τροῦλλου ἦτο ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν τουρκικῶν τζαμιῶν.

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τῶν ἰησοῦιτῶν, τὸ κήρυγμα ἐγίνετο, ὡς γράφει, ἑλληνιστί, τουρκιστί, ἰταλιστί καὶ γαλλιστί, ἡ δὲ κατήχησις μόνον ἑλληνιστί καὶ τουρκιστί (σ. 144).

Διεξοδικῶς περιγράφει ὁ συγγραφεὺς τὰ τῶν λιτανιῶν καὶ τελετῶν τῶν Φράγκων ἐμπόρων εἰς τὸν Γαλατᾶν, ἰδίως κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον καὶ τὸ Πάσχα, ὅτε περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς τῆς συνοικίας ταύτης μετὰ λάβαρα καὶ ψαλμούς, χάρις εἰς ἀρχαῖον προνόμιον ἐκχωρηθὲν ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

Περαιτέρω (σ. 144-154) ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται εἰδικῶς μετὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ παρέχει ἐνδιαφερούσας πληροφορίες περὶ αὐτῶν. «Οἱ Ἕλληνες, γράφει, ἂν καὶ κατοικοῦν εἰς τὸν Γαλατᾶν καὶ τὸ Πέραν εἰς μέγαν ἀριθμὸν, ὅμως οἱ ἐγγενεῖς (ἀριστοκράται) καὶ διακεκριμένοι ἐξ αὐτῶν διαμένουν εἰς τὴν κυρίως Κωνσταντινουπόλιν, τὴν αυτοκρατορικὴν πόλιν, εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ λιμένος πλευράν. Οἱ μᾶλλον σημαίνοντες ἐξ αὐτῶν διαμένουν εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Πατριαρχείου, τὴν καλουμένην Φανάριον. Ὑπάρχουν οἰκογένειαι σὶ ὅποια ἰσχυρίζονται ὅτι κατάγονται ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνας αὐτοκράτορας, ἄλλαι δὲ αἱ ὅποια συγγενεῦσιν μετὰ τοὺς βέηδες τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας. Ἡ οἰκογένεια τῶν Σκαρλάτων εἰς τὴν ὅποιαν ὁ διάσημος Ἀλέξανδρος Σκαρλάτος, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μαυροκορδάτος, ἔδωκε τὴν προτέραν τῆς αἰγλῆν, εἶναι ἢ μᾶλλον διακεκριμένη ἐξ αὐτῶν χαίρουσα μεγάλης ἐκτιμήσεως ἐκ μέρους ὅλων. Ὁ Μαυροκορδάτος ἀφῆκε δύο υἱοὺς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρωτότοκος, διὰ δευτέραν

τώρα φοράν εἶναι βέης τῆς Μολδαβίας¹. Ὁ ἄλλος εἶναι Μέγας Δραγομάνος τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅλοι οἱ ἄρχοντες οὗτοι μᾶς ἐδέχθησαν λίαν φιλοφρόνως.

Ὁ βέης τῆς Μολδαβίας, εἰς τὸν ὅποιον ὁ πατὴρ Ἰάκωβος Πιπέρης ἐδίδαξε ἄλλοτε τὴν λατινικὴν γλῶσσαν², παρεκάλεσεν ὅπως τῷ δώσωμεν ἓνα ἰησουϊτὴν διὰ νὰ διδάξῃ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν εἰς τὸν υἱόν του.

Ἔχομεν πολὺ καλὰς σχέσεις μὲ τὸν Πατριάρχην τῶν Ἑλλήνων³. Κάμνομεν συχνάς ἐπισκέψεις εἰς αὐτὸν καὶ μᾶς δέχεται λίαν φιλοφρόνως. Ἐνίοτε αἱ συζητήσεις μας στρέφονται περὶ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων μᾶς ἐκφράζει τὰς σκέψεις του, χωρὶς δὲ νὰ ἐξέλθωμεν τῶν ὁρίων τοῦ σεβασμοῦ, ἐκθέτομεν εἰς αὐτὸν τὰς ἰδικὰς μας».

«Προτοῦ ἐπισκεφθῶ τὴν Ἀνατολὴν εἶχα μεγάλην ἰδέαν τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Πατριάρχου τούτου τῆς Νέας Ρώμης. Τὴν πρώτην φοράν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν ἐπεσκέφθην ἔμεινα κατάπληκτος ἀπὸ τὴν λιτότητα τῆς κατοικίας καὶ τῆς ὑπηρεσίας του. Τὸ δωμάτιόν του εἶναι πτωχὸν καὶ γυμνόν. Ὅλη ἡ ὑπηρεσία του ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ὑπηρετας, ἀρκετὰ κακοενδεδυμένους, καὶ ἀπὸ δύο-τρεῖς κλητῆρας. Ὅταν ἐξέρχεται δι' ἰδιαίτερας ἐπισκέψεις, μεταβαίνει πάντοτε πεζῇ. Τὰ ἐνδύματά του δὲν ἔχουν τίποτε ἰδιαίτερον διὰ νὰ τὸν διακρίνῃ κανεῖς. Τὸν ἀναγνωρίζει ἀπὸ τὸ ὅτι συνοδεύεται ἀπὸ μερικὸς ἄλλους κληρικούς, ἀλλὰ ὅπως καὶ αὐτὸς ἐνδεδυμένους, οἱ ὅποιοι τὸν περιστοιχίζουν».

«Ἡ μεγαλυτέρα διάκρισις τοῦ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι εἷς διάκονος ἡ

1. Πρόκειται περὶ τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξ ἀπορρήτων, ὅστις ὢν Μέγας Δραγομάνος τῆς Πύλης, διορίσθη τῷ 1711 ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, ἀντικαταστήσας τὸν αὐτομολήσαντα τὸν Ἰούλιον 1711 εἰς τοὺς Ρώσους Δημ. Καντεμίρ. Τὴν θέσιν αὐτοῦ εἰς τὴν Μεγάλῃν Δραγομανίαν τῆς Πύλης κατέλαβε τότε ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, Ἰωάννης, ἡγεμονεύσας τῆς Μολδαβίας, (βλ. Ἀθ. Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, ἔ. ἀ. σ. 238).

2. Εἶναι ἡ μοναδικὴ ἀθθεντικὴ πληροφορία τὴν ὁποίαν ἔχομεν ὅτι, τὴν λατινικὴν ἐδιδάχθη ὁ σοφὸς Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἀπὸ τὸν ἰησουϊτὴν πατέρα Ἰάκωβον Πιπέρην, προφανῶς Ἑλλήνα τὴν καταγωγὴν. Συγγενὴς τούτου φαίνεται νὰ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μνημονευόμενος Ματθαῖος Πιπέρης, μέλος τῆς ἐν Καβάλα ἰησουϊτικῆς ἱεραποστολῆς.

3. Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἐχηρμάτισαν ἀπὸ τοῦ 1711 μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1713, Κύριλλος ὁ Δ', ἀπὸ δὲ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1713 μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1714 ὁ Κυπριανός, πατριαρχεύσας τέσσαρας μόνον μῆνας. Τούτον διεδέχθη εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον Κοσμάς ὁ Γ', πρῶν Ἀλεξανδρείας. Ὁ πατὴρ Tarillon ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὸν Κύριλλον τὸν Δ', τὸν ὅποιον ἐγνώρισεν κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀκριβῶς δὲ ὁ Πατριάρχης οὗτος, λόγῳ τῆς δεινῆς πενίας τοῦ Πατριαρχείου ἀπῆλθεν εἰς Ἰάσιον τῆς Μολδαβίας, «χάριν ἐλεημοσύνης», τῷ 1712 (βλ. Ἀθ. Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, ἔ. ἀ. σ. 286-288).

ἱερεὺς προπορεύεται αὐτοῦ κρατῶν μίαν ποιμαντορικὴν ράβδον ἀπὸ ξύλον διακεκοσμημένην ἀπὸ ζώνας ἐλεφαντοστοῦ καὶ νάκρου. Τὸν εἶδα πολλάκις νὰ πηγαίνει ἀκόμη ἀπλούστερα, ἀκολουθοῦμενος μόνον ἀπὸ δύο-τρία πρόσωπα. Ἐν τούτοις φέρει χωρὶς προσχήματα τὸν τίτλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ πρέπει νὰ τὸν ἀποκαλέσῃς, ὅχι Ἁγιε Πάτερ, ἀλλὰ «Παναγιώτατε ἢ Πανοσιώτατε». Ἐπίσης οἱ Ἕλληνες, ὅταν ὁμιλοῦν περὶ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων, δὲν τοὺς ἀποκαλοῦν ὅπως ἡμεῖς, «ὁ Ἀρχιεπίσκοπος» ἢ «ὁ Ἐπίσκοπος», ἀλλὰ «ὁ Ἅγιος τῆς τάδε πόλεως», ὡς λ.χ. ὁ «Ἅγιος Ἡρακλείας», «ὁ Ἅγιος Χαλκηδόνης» κλπ.».

«Αἱ καλαὶ σχέσεις τὰς ὁποίας φροντίζομεν νὰ διατηρῶμεν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων Ἀρχιερέων διαθέτουν εὐμενῶς τὸν λαὸν νὰ μᾶς ἀκούῃ. Οἱ γονεῖς ἀποστέλλουν εὐχαρίστως τὰ τέκνα των εἰς τὰς διδασχὰς καὶ τὰ σχολεῖα μας¹. Εἴχομεν τελευταίως τοὺς δύο υἱοὺς ἐνὸς βέη τῆς Βλαχίας. Γνωρίζω εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀρκετοὺς Ἕλληνας ἔχοντας καλὰ αἰσθήματα ἀπέναντί μας. Γενικῶς ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἀναμένωμεν μέγαν ἀριθμὸν προσηλύτων εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκ μέρους τῶν σχισματικῶν τοῦ ἔθνους τούτου. Ἡ θέα τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ ἀρχαίου των μεγαλείου, ἂν καὶ θλιβερὰ καὶ ταπεινωτικὴ, γεμίζει τὴν κεφαλὴν των μὲ ἕνα εἶδος ὑπερφιάλων ἰδεῶν αἱ ὁποῖαι τοὺς καθιστοῦν δυστρόπους καὶ κενοδόξους. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἡ μεγάλη αὐτὴ πόλις καὶ ὅλη ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν περικλείει ἀνήκει ἀκόμη εἰς αὐτοὺς».

«Ἄν καὶ δὲν ἐννοοῦν πλέον τοὺς Ἁγίους Πατέρας των καὶ ἀπομακρύνονται καθημερινῶς ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν των, δὲν ἀνέχονται παρὰ μετὰ πολλῆς δυσφορίας νὰ ἀκούουν ὅτι οἱ Δυτικοὶ τοὺς ἐννοοῦν καλύτερον ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ὅτι ἔρχονται ἀπὸ τόσον μακρυνὰ μέρη νὰ διδάξουν τὴν πραγματικὴν ἐννοιαν τῶν λόγων των» (σ. 153-154).

Περαιτέρω ὁμιλεῖ περὶ τῶν Ἀρμενίων οἱ ὁποῖοι εὐκολώτερον προσηλυτίζονται καὶ ζητοῦν νὰ φωτισθοῦν ἀπὸ τοὺς ἰησοῦτας μισιοναρίους (σ. 155-162).

Εἰς τὰς σελίδας 162-174 ἐκθέτει τὰς ἀσχολίας τῶν μισιοναρίων καὶ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῶν εἰς τὴν περίθαλψιν τῶν σκλάβων οἱ ὁποῖοι εὗρισκον-

1. Τὸ πρῶτον καθολικὸν σχολεῖον ἰδρύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὸ 1643 ὑπὸ τοῦ διαβοήτου Πανταλέοντος, μετέπειτα Παΐσιου Λιγαριδίου, ἐξομώτου ἐκ Χίου, τροφίμου τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης. Ἡ σχολὴ αὕτη ἰδρύθη πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Φαναρίου, ἡ ὁποία ἦνθαί τότε. Ἐλειτούργει δὲ ἡ σχολὴ εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Βαύλου (πρέσβεως) τῆς Βενετίας εἰς Πέραν καὶ ἀδρῶς ἐ χρηματοδοτεῖτο ὑπὸ τῆς Propaganda Fidei· βλ. C. I. Tsoukias, Les débuts de l'enseignement philosophique dans les Balkans, 2e édition, Thessalonique 1967, σ. 144-145.

ται εἰς τὰ κάτεργα τοῦ σουλτάνου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι πρόκειται περὶ τῶν καθολικῶν σκλάβων. Περιγράφει μὲ ζωηρὰ χρώματα τὰς δύο φυλακὰς τῶν σκλάβων αὐτῶν καὶ τὴν θλιβερὰν ζωὴν των. Εἰς τὰς φυλακὰς τῶν σκλάβων, δύο τότε τὸν ἀριθμὸν, ἐρρίπτοντο συνήθως οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου. Ἐντὸς τῶν φυλακῶν ὑπῆρχον δύο ἐκκλησίαι, πλησίον δὲ τῆς μικροτέρας φυλακῆς ἐκτίσθη ἀργότερον ἡ καθολικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Σταυροδρομίου.

«Κάθε σκλάβος, γράφει, ἂν καὶ εὐρίσκετο εἰς τὰ κάτεργα κλεισμένος, εἶχε δύο ἀλυσίδας δεμένας εἰς τὸ σῶμά του. Κάθε ἡμέραν, πλὴν τῶν τεσσάρων μεγάλων ἑορτῶν τῶν Χριστιανῶν, ἀπὸ βαθείας πρωΐας, οἱ σκλάβοι ὠδηγοῦντο εἰς καταναγκαστικά ἔργα εἰς τὸν Ναύσταθμον (τερσανᾶν) καθ' ὁμίλους 20-30, ἀλυσοδομένοι ἀνὰ δύο. Ἡ τροφή των συνίστατο εἰς δύο ἄρτους κακῆς ποιότητος κατ' ἄτομον. Εἰς τὰς φυλακὰς παρέμενον πάντοτε φέροντες τὰς ἀλύσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἔβγαζαν παρὰ ὅταν ἀπέθνησκον. Ἀκόμῃ δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν των οἱ Τοῦρκοι φύλακες δὲν εἶχον ἐμπιστοσύνην. Τὰ πτώματά των προτοῦ μεταφερθῶν εἰς τὰ δημόσια νεκροταφεῖα διεπερῶντο μὲ σιδερένια σουβλιά ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν ἕως τὴν ἄλλην, διὰ νὰ βεβαιωθῶν ὅτι ὄντως ἦσαν νεκροί. Οἱ καθολικοὶ κληρικοὶ προσέφερον μὲ αὐταπάρνησιν καὶ σθένος τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τοὺς σκλάβους ἀσθενεῖς, πολλάκις δὲ εὕρισκον καὶ αὐτοὶ τὸν θάνατον ἰδίως κατὰ τὰς μεγάλας ἐπιδημίας» (σ. 162-174).

Η ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ (σ. 176-187)

Ἡ ἱεραποστολὴ αὕτη ἀπετελεῖτο ἀπὸ τέσσαρας μόνον ἰησοῦιτας.

Οἱ Πρόξενοι τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, Βενετίας καὶ Γενούης καθὼς καὶ οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν αὐτῶν διέμενον εἰς τὴν μεγαλυτέραν καὶ ὥραιότεραν ὁδόν, ἡ ὁποία ἑκαλεῖτο «Ὁδὸς Φράγκων» καὶ εἶχε μῆκος μιᾶς λευγῆς.

«Εἰς τὴν Σμύρνην, γράφει, ὑπάρχουν εἴκοσι χιλιάδες Ἕλληνες καὶ ἑπτὰ - ὀκτὼ χιλιάδες Ἀρμένιοι. Ἐδῶ οἱ Ἕλληνες (ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως) εἶναι ἡμερώτεροι ἀπὸ ἐκείνους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εὕρισκόμεθα εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς προύχοντας τῆς πόλεως, οἱ ὅποιοι εὐχαρίστως μᾶς φέρουν τὰ τέκνα των διὰ νὰ μορφωθῶν εἰς τὰς προσευχὰς καὶ τὰ γράμματα. Πολλοὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν, μέχρι καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τιτλούχων, ἐξομολογοῦνται εἰς ἡμᾶς».

«Μεταξὺ τῶν Ἀρμενίων ὑπάρχουν πολλοὶ καθολικοὶ πιστοί, μεταξὺ δὲ ἄλλων πολλοὶ Ἀρμένιοι ἔμποροι ἐκ Περσίας καὶ δὴ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Νακιβάν, τοὺς ὁποίους οἱ Δομινικανοὶ πατέρες διαφωτίζουν ἀπὸ 400 ἐτῶν. Κατὰ τὴν ἄφιξιν τῶν караβανίων, τὰ ὁποῖα εἶναι πολυάριθμα καὶ φθάνουν

εἰς τὴν Σμύρνην τρεῖς ἢ τετράκις τοῦ ἔτους, οἱ καθολικοὶ αὐτοὶ σπεύδουν νὰ κοινωνήσουν» (σ. 169).

«Οἱ ἀπέραντοι κῆποι, οἱ ὅποιοι περιβάλλουν τὴν Σμύρνην, ἀνήκουν ὅλοι σχεδὸν εἰς τοὺς Χριστιανούς, Φράγκους καὶ Ἑλληνας, ἀπὸ τὰς νήσους Χίον, Νάξον, Τήνον, Σαντορίνην, Πάρον κ.ἄ. "Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι ἄνθρωποι ἐγγράμματοι καὶ μᾶς γνωρίζουν ἀπὸ τὰς ἰδιαιτέρας πατρίδας των».

«Ἡ πόλις τῆς Σμύρνης συχνὰ μαστίζεται ἀπὸ σφοδρὰν πανάλην καὶ τρομεροὺς σεισμούς. . . Πρὸ δύο μόλις ἐτῶν ἀπέθανον ἐκ πανάλους 10.000 ἄτομα» (σ. 179).

«Κατὰ τὸ 1688 κατεστράφη ἡ Σμύρνη ὁλοκληρωτικῶς, ἐπιστεύθη δὲ ὅτι τοῦτο ὤφειλετο εἰς τὸ ὅτι αἱ οἰκίαι ἦσαν πέτριναι καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν τὸ βάρος αὐτῶν δὲν παρεῖχεν ἀσφάλειαν. Καὶ τότε ἐπανεκτίσθη ἡ πόλις, αἱ δὲ οἰκίαι τῆς ἀνηγέρθησαν κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ λίθων καὶ τὸ ἥμισυ ἀπὸ ξύλου». Ὁ μέγας αὐτὸς σεισμὸς τῆς Σμύρνης ἐγίνε τὴν 10ην Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1688 (σ. 187-195).

Η ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (σ. 187-195)

Παραθέτομεν κατωτέρω πλήρη μετάφρασιν ὁλοκλήρου τοῦ κειμένου τοῦ ὁποῖον περιλαμβάνει τὰς περὶ Μακεδονίας πληροφορίας καὶ τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει ὀκτῶ σελίδας.

«Ἡ Θεσσαλονίκη, γράφει ὁ πατὴρ Tarillon, εἶναι ἔδρα μᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων ἀποστόλων μας, ἡ ἐπ'ἀνδρωσις τῆς ὁποίας ἐγένετο κατὰ τὸ 1706, ὁπότε ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης ηὐδόκησε νὰ διορίσῃ ὡς ἐφημερίους τῶν Προξένων τῆς Γαλλίας ἰησοῦίτας».

«Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας καὶ διασημοτέρας πόλεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ἔχει ἓν ἐπατὺργιον, δηλ. φρούριον μὲ ἑπτὰ πύργους, ὅπως καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων εἶναι σημαντικός. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ Ἀρμένιοι ἔμποροι. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲν ὑπερβαίνουν τὰς δέκα χιλιάδας ψυχῶν. Οἱ Ἑβραῖοι ἀνέρχονται εἰς δέκα ἢ δώδεκα χιλιάδας περίπου. Ἐχουν τὴν φήμην ὅτι εἶναι πολυμήχανοι. Δύο Μεγάλοι Βεζύροι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ πείσουν τοὺς Ἑβραίους τῆς Θεσσαλονίκης νὰ μμηθοῦν τὴν βιομηχανίαν μας τῶν ὑφασμάτων, μὲ τὴν σκέψιν, ὅπως ἔλεγον οὗτοι, νὰ καταστήσουν τὴν Τουρκίαν ἱκανὴν νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην τῶν ξένων. Ὅμως, παρὰ τὰς δαπάνας τὰς ὁποίας ἔκαμαν οὗτοι καὶ τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἔλαβον, οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο».

«Οἱ μισιονάριοι πατέρες ἐπικοινωνοῦν μὲ οἰκειότητα καὶ ἐποφελῶς μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ πατὴρ François Branconnier, ἐγκατεστημένος

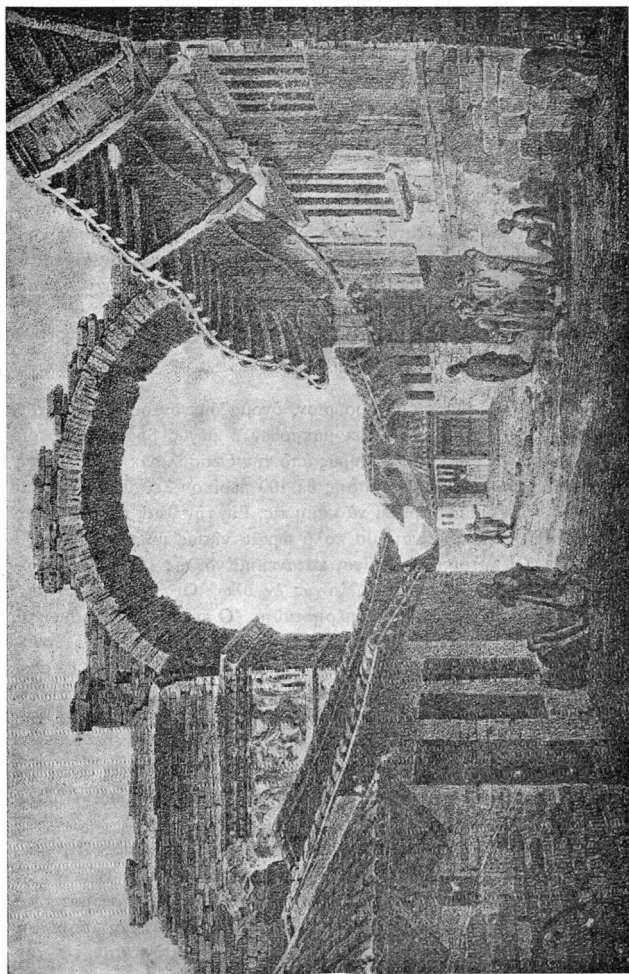
ἐκεῖ ἀπὸ 7 ἢ 8 ἐτῶν, ἐκέρδισε τὴν ἐμπιστοσύνην των μὲ τοὺς λεπτοὺς τρόπους του καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν τάλαντον μὲ τὸ ὁποῖον τοὺς κάμνει μὲ τρόπον φιλικὸν νὰ αἰσθανθοῦν τὸν κίνδυνον τῆς πλάνης των».

Ὁ λυμὴν καὶ ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης. Χαλκογραφία τοῦ 17ου αἰῶνος.
 Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Olivier Dupper, *Description exacte des isles de l'Archipel*, Amsterdam 1689, σελ. 201. (Συλλογὴ Λαογραφικοῦ Μουσείου
 Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος).

«Οἱ Ἀρμένιοι δέχονται ὡσαύτως θαυμάσια τὰ διδάγματα τῆς εὐλαβείας καὶ τῆς θρησκείας τὰ ὅποια τοὺς παρέχει. Ἐπειδὴ οὗτοι δὲν δύνανται νὰ παραμείνουν μονίμως ἐκεῖ καὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι, ὥς ἐκ τοῦ ἐμπορίου των, νὰ εὐρίσκονται ἐν κινήσει, ὁ πατὴρ αὐτὸς ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ διδάξῃ ἀλληλοδιαδόχως μέγαν ἀριθμὸν ἐξ αὐτῶν. Χρησιμοποιοῦν τὸ παρεκκλήσιον τῶν Γάλλων ἐμπόρων καὶ δὲν συχνάζουν εἰς ἄλλας ἐκκλησίας».

«Οἱ Γάλλοι ἔμποροι δὲν εἶναι πολυάριθμοι ἐν Θεσσαλονίκῃ ὅπως εἰς

Ἡ πόλις τοῦ Βαρθολοῦ. Χάλκογραφία τοῦ 17ου αἰῶνος.
 (Henry et L'aumei, *Voyage archéologique de Thessalonique en Macédoine*, Paris 1876, σελ. 272).
 (Σύλλογος Λαογραφικοῦ Μουσείου Μακεδονικῆς Φιλολογικῆς Ἀδελφότητος).

τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Σμύρνην, ὑπάρχουν ὁμως λίαν ἐπίλεκτοι ὑπῆκοι. Ὁ κ. Belmont, πρόξενος τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, χαίρει ἐκεῖ τῆς γενικῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ κύρους τοῦ κόμητος Des Alleurs, πρεσβευτοῦ τοῦ βασιλέως παρὰ τῇ Πύλῃ. Ὁ Μέγας Αὐθέντης παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ὑπῆκούς του τὴν χρῆσιν ἐνὸς δημοσίου παρεκκλησίου. Ἐκ τῶν δύο ἰησουϊτῶν μισιοναρίων, ὁ εἰς διαμένει πάντοτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν ὑπηρετῇ, ἐνῶ ὁ ἕτερος μετακινεῖται κατὰ τὸ Πάσχα εἰς τὴν Σκόπελον καὶ τὴν Καβάλαν, ὅπου ὑπάρχουν ὑποπρόξενοι καὶ Γάλλοι ὑπῆκοι, μὴ ἔχοντες κανένα τὸν τοὺς κοινωνήσῃ. Ἡ Σκόπελος εἶναι μία πολυκατωκημένη καὶ πολὺ εὐχάριστος νῆσος κειμένη εἰς ἀπόστασιν 50 λευγῶν ἐκ Θεσσαλονίκης. Εἶναι ἡ μᾶλλον σημαντικὴ ἐκ πολλῶν ἄλλων αἱ ὁποῖαι σχηματίζουν ἓν ξεχωριστὸν ἀρχιπέλαγος εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μακεδονίας» (σ. 190).

ΠΕΡΙ ΚΑΒΑΛΑΣ ΚΑΙ ΘΑΣΟΥ

«Ἡ Καβάλα εἶναι τουρκικὸν φρούριον, ὀνομαζόμενον οὕτω λόγῳ τοῦ σχήματος ἵππου τὸ ὁποῖον ἐμφανίζει μακρόθεν ὁ μέγας βράχος ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι κτισμένη. Ἀπέχει διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν 30 λεύγας πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, ἀπὸ θαλάσσης δὲ 100 περίπου λεύγας, λόγῳ τοῦ μεγάλου κύκλου τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ κάμῃ τις. Εἰς τὴν θέαν τῆς Καβάλας ἐμφανίζεται καὶ ἡ Θάσος. Εἶναι μία πολὺ ὠραία νῆσος μὲ περίμετρον 30 περίπου λευγῶν. Οἱ κάτοικοί της εἶναι κατανεμημένοι εἰς 15 χωρία ἢ κομότητες μὲ ὀκτὼ χιλιάδας περίπου ψυχὰς ἐν ὅλῳ. Οἱ μισιονάριοί μας ἐπισκέπτονται πολὺ εὐχαρίστως τὰ μέρη ταῦτα. Ὁ πατὴρ Branconnier τὰ ἐπεσκέφθη πολλάκις. Διέμεινεν ὥσαυτως ἐπὶ τινι χρόνον καὶ εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Ὁρους Ἄθω, εἰς τὴν Λήμνον καὶ τὴν Εὐβοίαν, παντοῦ δὲ εἶχε καλὰ ἀποτελέσματα. Αἱ λοιπαὶ νῆσοι τῶν μεγάλων καὶ ὠραίων αὐτῶν ἀκτῶν δὲν χρειάζονται παρὰ μισιοναρίους μὲ ζῆλον καὶ ἐργατικούς διὰ τὰς ἐκπαιδεύσασιν».

«Ὁ πατὴρ Ματθαῖος Πιπέρης ἔκαμεν ὥσαυτως ἐκδρομὰς πρὸς τὰ ἑλληνικὰ χωριά τοῦ ὄρους Ὀλύμπου καὶ εἰς τὰ πέριξ τοῦ ὄρους Πηλίου καὶ Ὁσσης».

«Μεταξὺ τῶν δύο τούτων τελευταίων ὁρέων ρεεῖ ὁ ποταμὸς Πηνειὸς, ὁ ὁποῖος ἐλισσόμενος σχηματίζει τὴν διάσημον κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Ὁ πατὴρ οὗτος εὗρε παντοῦ ἀνθρώπους ἡμερωτάτους, ἀλλὰ πραγματικούς ἀγρίους ὅσον ἀφορᾷ τὴν θρησκείαν. Ἐὰν εἴμεθα περισσότεροι ἰησουῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ κάμωμεν μίαν ἐγκατάστασιν εἰς τὴν Σκόπελον, ὅπου οἱ ἄνθρωποι μᾶς προσκαλοῦν καὶ ὅπου ἡ ὠραιότης τῆς

νήσου ἐλκύει πολλοὺς Φράγκους, οἱ ὅποιοι ζοῦν ἐκεῖ καὶ ἀποθνήσκουν χωρὶς πνευματικὴν περίθαλψιν. Θὰ ἡδυνάμεθα ὡσαύτως νὰ ἐπανιδρύσωμεν τὴν ἀποστολὴν τῆς Εὐβοίας, τὴν ὁποίαν οἱ τελευταῖοι πόλεμοι τῶν Ἑνετῶν, αἱ συχναὶ ἐπιδημίαι τῆς πανώλους καὶ πρὸ πάντων ἡ ἔλλειψις μισιοναρίων μᾶς ἠνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψωμεν, μέχρις ὅτου παρουσιασθῇ εὐνοϊκώτερα συγκυρία. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ πανώλης μᾶς ἀνῆρπασε τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον ἐξ ἰησοῦτας μεγάλης ἀξίας. Θὰ ἦτο ὁμως δυνατόν κατὰ τὸν χειμῶνα νὰ διαμείνωμεν εἰς τὴν πόλιν ὅπου ἔχομεν τὸν οἶκον μας καὶ τὴν ἐκκλησίαν μας. Ἡ μεγάλη αὕτη νήσος ἔχουσα διακόσια περίπου χωρία μικρὰ καὶ μεγάλα, ἔχει περίμετρον ἑκατὸν λευγῶν».

«Ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Σκόπελον τίποτε δὲν θὰ μᾶς ἡμπόδιζε νὰ διαπεραιωθῶμεν εἰς τὴν ξηρὰν εἰς Μακεδονίαν, ἡ ὁποία εὐρίσκεται πλησιέστερα. Ἡ ὑπαιθρος ἐκεῖ εἶναι πλήρης Χριστιανῶν, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ νεῖς δὲν ὀμιλεῖ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν».

«Ὁ Νομὸς Λαρίσσης θὰ ἀπησχόλει τοὺς μισιοναρίους ἐπὶ ἑξ μηνας τὸ ἔτος. Μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην εἶναι ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν συχνάζουν οἱ περισσότεροι ξένοι Χριστιανοί».

«Ἡ νήσος Θάσος ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν ἄλλην πλευράν τῆς Μακεδονίας, πρὸς βορρᾶν, θὰ ἦτο ἕνας ἄλλος σταθμὸς πολὺ κατάλληλος δι' ἱεραποστολὰς, αἱ ὁποῖαι θὰ μετέβαινον εὐκόλως εἰς τὸ τμήμα τῆς ὥραιας ταύτης περιοχῆς, ἡ ὁποία συνορεύει μὲ τὴν Θράκην καὶ ἡ ὁποία δὲν εἶναι οὔτε ὀλιγώτερον κατοικημένη, οὔτε ὀλιγώτερον ὥραία. Θὰ προσέθετον ὅτι εἶναι ἴσως τὸ μέρος τῆς Τουρκίας ὅπου οἱ Γάλλοι εἶναι μᾶλλον εὐπρόσδεκτοι. Οἱ Ἑνετοὶ οἱ ὅποιοι μεταβαίνουν ἐκεῖ θεωροῦνται ὡς νεοσυμφιλωθέντες, μὲ τοὺς ὁποίους σήμερον ὑπάρχει εἰρήνη καὶ αὐριον πόλεμος. Τουναντίον οἱ Γάλλοι θεωροῦνται ὡς αἰώνιοι φίλοι, τοὺς ὁποίους γνωρίζουν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν, λόγῳ τοῦ ἐμπορίου των καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τὰς ὁποίας κάμνουν εἰς ὁλόκληρον τὴν χώραν».

«Πέποιθα εἰς τὴν προστασίαν ὑμῶν, Ἐξοχώτατε, καὶ θεωρῶ καθήκον μου νὰ βεβαιώσω ὑμᾶς περὶ τοῦ ζήλου τῶν ἰησοῦτῶν, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Μακεδονία, τὸ εὐγενές αὐτὸ τμήμα τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον φέρει εἰς τὴν μνήμην μας τόσας ὑψηλὰς ιδέας, δὲν θὰ ἀργήσῃ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν θερμὴν τοῦ ἀληθοῦς Χριστιανισμοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Ἅγιος Παῦλος διὰ τῶν μόχθων καὶ τῶν ἐπιστολῶν του πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς καὶ τοὺς Φιλιππισίους ἐνέπνευσε».

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐκθέσεώς του ἀφιερώνει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν Χίον, ἐνδιατρίβων λεπτομερῶς εἰς τὸν διωγμὸν τῶν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ

καθολικῶν μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατὰ τὸ 1694 καὶ τὴν κατάκτησίν της ὑπὸ τῶν Τούρκων¹. Κατὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν νῆσον, ταῦτα προέβησαν, ὡς γράφει, εἰς τρομερὰς λεηλασίας στρεφόμενας ἰδίως κατὰ τῶν καθολικῶν. Ὁ συγγραφεὺς ἀποδίδει τὴν στάσιν ταύτην εἰς ραδιουργίας μερικῶν Ἑλλήνων οἱ ὅποιοι ἐσυκοφάντησαν τοὺς λατίνους ὡς προσκαλέσαντας τοὺς Ἑνετοὺς νὰ καταλάβουν τὴν νῆσον. Τὸ μῖσος τῶν Τούρκων, γράφει, ἐστράφη ἐναντίον τῶν καθολικῶν, αἱ ἐκκλησίαι τῶν κατεδαφίσθησαν, ἡ μετεβλήθησαν εἰς τζαμί, ἡ ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς Ἑλλήνας, αἱ οἰκίαι τῶν ἰδιωτῶν Φράγκων ἐληλατήθησαν καὶ τὰ καλύτερα κτήματά τῶν διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων. Οὐδέποτε, γράφει, οἱ λατῖνοι ἐγνώρισαν παρομοίαν ἀελπισίαν.

«Οἱ Ἰησουῖται, γράφει, ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Χίον πρὸ 100 ἐτῶν ἔχοντες Ἑκκλησίαν καὶ Κολλέγιον, τὸ ὅποιον προσέφερεν εἰς τὸν πληθυσμὸν τὰς μεγαλυτέρας ὑπηρεσίας». Ἀφηγεῖται ὁ συγγραφεὺς περαιτέρω ὅτι οἱ Ἰησουῖται μισιονάριοι παρὰ τὰς συστάσεις τὰς ὁποίας ἔλαβον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν νῆσον ὅπως ἔπραξαν αἱ καθολικαὶ μοναχαί. Ὁ Τούρκος σερασκέρης (ναύαρχος) Μισίρ Ὁγλοῦ ἐπήνεσε τὴν σταθερότητα αὐτὴν καὶ τὴν ἀφοσίωσίν των καὶ ἔδωκε φρουρὰν διὰ τὴν ἀσφάλειάν των». (σ. 198).

«Ἀλλά, ἐξακολουθεῖ, οἱ Ἕλληνες σχισματικοὶ ἀποφασισμένοι νὰ ἀποστερήσουν τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ κάθε πρόσδοον, ἐνήργησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον καὶ προσέφεραν τόσον μεγάλα ποσὰ ὥστε ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἡ ἔδρα μας ἐληλατήθη, ἡ στέγη τῆς ἐκκλησίας μας κατεστράφη, οἱ πατέρες ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὰ δωμάτια των διὰ τῆς βίας, μερικοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἐπληγώθησαν διὰ σπάθης».

«Ἡ ἐκκλησία ἀπογυμνωθεῖσα παρεδόθη εἰς ἓνα Τούρκον, ὁ ὁποῖος τὴν μετέτρεψε εἰς Καραβάν Σαραῖ ἢ ἀκίνητον πρὸς ἐνοίκιον». Ταυτοχρόνως ἐξεδόθη διαταγὴ εἰς ὅλην τὴν πόλιν δι' ἧς ἀπηγορεύετο ἡ ἐξάσκησης τῆς θρησκείας τοῦ Πάπα ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἢ δουλείας (σ. 199). Ἐδόθη δὲ διαταγὴ ὅπως οἱ καθολικοὶ προσεύχωνται εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας. Ἀφ' ἑτέρου ἐστάλη ἀναφορὰ εἰς τὸν σουλτάνον διὰ τῆς ὁποίας διαβεβαίουν οὗτον ὅτι εἰς τὴν Χίον δὲν ὑπάρχουν πλέον Φράγκοι καὶ ὅτι ἔγιναν Ἕλληνες (Ὁρθόδοξοι). Παρὰ ταῦτα οἱ ἰησουῖται δὲν ἐγκατέλειψαν τὴν νῆσον ἀλλὰ ἐκυκλοφόρουν εἰς αὐτὴν μὲ πολιτικὴν περιβολὴν καὶ ἐπεσκέπτοντο

1. Δηλ. πρὸ τοῦ 1694, ὁπότε ἡ νήσος αὕτη εἶχεν καταληφθῇ ἐπὶ τι διάστημα ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, οὔτινες καὶ ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

τάς κατοικίας τῶν καθολικῶν ὅπου ἐτέλουν τὴν λειτουργίαν καὶ τὰ μυστήρια».

Περαιτέρω συνεχίζει ὁ συγγραφεὺς : «Οἱ σχισματικοὶ διὰ τὰ ἐνσπείρουν τὸν τρόπον καὶ ἐκθέσουν ὀριστικῶς τὸ καθολικὸν δόγμα ἐξήτησαν καὶ ἐπέτυχον διὰ πολλῶν χρημάτων τὸν θάνατον τῶν τεσσάρων διαπρεπεστέρων καθολικῶν, δύο ἐκ τῶν ὁποίων ἀνῆκον εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰουστινιάνι. Οἱ τέσσαρες οὗτοι εὐγενεῖς ἐκτιμώμενοι ἀπὸ ὅλους τοὺς καλοὺς ἀνθρώπους τῆς χώρας καὶ εἰς τοὺς ὁποίους τίποτε δὲν εἶχον νὰ προσάψουν πλὴν τῆς θρησκείας των, ἐβάδισαν πρὸς τὸν θάνατον μὲ χαράν, ἀποκρούοντες μὲ χριστιανικὴν πάντοτε σταθερότητα τὰ ἀξιώματα τὰ ὁποῖα τοῖς προσεφέροντο, ἂν ἤθελον νὰ ἀλλάξουν θρησκείαν (σ. 201). Τὴν ἐπομένην αἱ σύζυγοι καὶ τὰ τέκνα των παρουσιάσθησαν εἰς τὸν σερασκέρην καὶ τοῦ εἶπον νὰ θανατώσῃ καὶ αὐτάς καὶ τὰ τέκνα των ἀφοῦ ἐθανάτωσε τοὺς συζύγους των, καθ' ὅτι οὐδέποτε θὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν θρησκείαν των. Ὁ δὲ σερασκέρης συγκινηθεὶς ἀπὸ τὸ θέαμα ἐμοίρασε εἰς ὅλας μανδῆλια κεντημένα μὲ χρυσὸν καὶ τὰς εἶπε : «Μὴ ἐπιρρίπτετε εἰς ἐμὲ τὸν θάνατον τῶν συζύγων σας, διότι δὲν ἐπροκάλεσα ἐγὼ τὸν θάνατόν των. Αὐτοὶ ἐδῶ τὸν ἐπροκάλεσαν» καὶ ἔδειξε τοὺς Ἑλληνας προύχοντας» (σ. 202).

Ὁ διαγμὸς οὗτος κατὰ τῶν καθολικῶν, ὡς γράφει, συνεχίσθη ἐπὶ ἐν ὁλόκληρον ἔτος, ὁπότε κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Γαλλίας, ὁ τότε πρόξενος τῆς αὐτῆς χώρας εἰς τὴν Σμύρνην, ὀνόματι Rians ἀπέστειλεν εἰς Χίον ἕνα ὑποπρόξενον παρὰ τῷ ὁμοίῳ προσετέθῃ ὁ Γάλλος ἱησουΐτης Martin, ἐν τῇ ιδιότητι τοῦ ἐφημερίου τοῦ Προξενείου. Οὕτως ἤνοιξεν ἐν γαλλικὸν παρεκκλήσιον, οἱ δὲ καθολικοὶ ἐπροστατεύθησαν ὑπὸ τῆς Γαλλίας, συγκεκριμένως ὑπὸ τοῦ κόμητος De Pontchartrain, ὑπουργοῦ τότε τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, πρὸς ὃν καὶ ἀπευθύνεται ἡ παροῦσα ἐκθεσις. Οὗτος, προτάσει τοῦ τότε πρέσβεως τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπεκύρωσε τὸ προνόμιον τῶν ἱησουϊτῶν, διὰ γραμμάτων τοῦ βασιλέως τὰ ὁποῖα ὁ κόμης ἀπέστειλεν εἰς τοὺς ἱησουΐτας τῆς Χίου τῷ 1696 καὶ 1699 (σ. 203). «Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, γράφει ὁ συγγραφεὺς, ὅτι μετὰ τὸν Θεὸν αὐτὸ ἔσωσε τὴν καθολικὴν θρησκείαν τῆς Χίου. Ἄλλως, προσθέτει, «οὐδέποτε θὰ ἦτο δυνατόν ἡ μειοψηφία τῶν καθολικῶν νὰ ἀντισταθῇ ἐναντίον ἐνὸς τόσοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ σχισματικῶν. Πολλοὶ μάλιστα καθολικοὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ κλονίζωνται εἰς τὴν πίστιν των, ἄλλοι δὲ ἐγκατέλειψαν τὴν νήσον. Οὕτω, συνεχίζει, «οἱ καθολικοὶ θὰ εἶχον περιπέσει εἰς τὴν θλιβεράν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο εἰς ἄλλας νήσους γειτονικάς, ὅπου τὸ λατινὸν δόγμα κατηργήθη σήμερον ἐνῶ ἄλλοτε ἐδέσποζε» (σ. 204).

Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀγῶνος τὸν ὁποῖον

διεξήγαγεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ὁ λαὸς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου κατὰ τῶν καθολικῶν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατορθώσασα ἐν τέλει νὰ τοὺς διαλύσῃ εἰς πολλὰς νήσους. Μετὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου ὅλοι οἱ ἐν τῇ νήσῳ καθολικοὶ ἔσπευδον νὰ ἐκπληρώσωσι τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα καὶ νὰ κοινωνήσωσιν. Προσευχαὶ ἀνεπέμφθησαν ὑπὲρ τοῦ προστάτου βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ ὑπουργοῦ του. «Ὁ διωγμὸς ὅμως δὲν εἶχε τελειώσῃ. Ὅταν οἱ σχισματικοὶ εἶδον νὰ ἀνοίγῃ ἡ θύρα τοῦ παρεκκλησίου, συνεχίζει ὁ συγγραφεὺς, ἤρχισαν ἄλλας ραδιουργίας ἐναντίον τῶν καθολικῶν. Βαρύταται φορολογίαι, φυλακίσεις, ἀτελεύτητοι κλήσεις ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, κατηγορίαι καὶ συκοφαντίαι, τὰ πάντα ἐτέθησαν εἰς κίνησιν διὰ νὰ καταπονηθῶσιν οἱ ἀτυχεῖς λατῖνοι» (σ. 205). Εἶχον ζητήσῃ μάλιστα οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Πύλιν τὸν ἐκτοπισμὸν τῶν Φράγκων εἰς τὴν Προῦσσαν ὡς λίαν ἐπικινδύνων. Δι' ἀδράς δωροδοκίας καὶ βαρέως φόρου ἀνερχομένου εἰς 14.000 σκουδα ἀπεφεύχθη τὸ μέτρον τοῦτο (σ. 250). Τὰ πράγματα ὅμως δὲν ἔσταμάτησαν ἕως ἐδῶ «οἱ Ἕλληνες», ὡς γράφει, «προσεπάθησαν νὰ ἐμπλέξουν τοὺς καθολικοὺς εἰς τὴν παγίδα νὰ ἀναγνωρίσουν διὰ δηλώσεώς των ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου ὅτι εἶχον στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὸν Πάπαν».

«Εἶναι ἀρκούντως γνωστὸν γράφει, ὅτι εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα εἶναι μυσαρόν, διότι τὸν θεωροῦν ὡς τὸν πρῶτον καὶ ἄσπονδον ἐχθρὸν τῆς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ. Τὸ γενικὸν τοῦτο μῖσος κατὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Πάπα ἦτο ἰσχυρότερον ἐν Χίῳ, ὅπου ἰσχυρίζοντο ὅτι αἱ γαλέραι του ἐβοήθησαν τοὺς Ἑνετοὺς νὰ καταλάβουν τὴν νήσον» (σ. 206). Οἱ Ἕλληνες ἐπωφελοῦμενοι τοῦ γεγονότος τούτου προὐκάλεσαν μὲ ἀδράν δωροδοκίαν καὶ ραδιουργίας μίαν γενικὴν συνέλευσιν τῶν Τούρκων νομομαθῶν (οὐλεμάδων) καὶ ἀγάδων τῆς νήσου, παρουσίᾳ τοῦ καδῆ. Ὁ γενικὸς Βικάριος τῶν καθολικῶν μόλις ἐπιστρέψας εἰς τὴν νήσον μὲ μερικοὺς ἱερεῖς ἰησουίτας καὶ ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν λατινικῶν οἰκογενειῶν, ἐκλήθησαν νὰ προσέλθουν ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως ταύτης. Ὁ Θεὸς ὅμως ἐπροστάτευσε τοὺς ἀθώους. Οἱ λατῖνοι προειδοποιήθησαν κρυφίως ἀπὸ τοὺς Τούρκους φίλους των, οἵτινες τοὺς συνέστησαν νὰ μὴ ἀναφέρωσιν κατὰ τὴν δίκην τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ. Χάρις εἰς τὴν προειδοποίησιν αὐτὴν κατὰ τὴν ἀνάκρισιν τοῦ καδῆ καὶ τὰς ἐρωτήσεις τὰς ὁποίας ἔκαμεν, οὐδέποτε ἀνέφερον τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα, ἀλλὰ ἐδήλωσαν ὅτι εἰς τὸ παρεκκλήσιον προσεύχονται εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ ἀνάκρισις ὑπῆρξε μακρὰ καὶ βασανιστικὴ, μέχρις ὅτου ἓνας βέης πλοίαρχος γαλέρας, φίλος τῶν καθολικῶν ἐγειρόμενος εἶπεν: «Ἐγὼ θὰ εἶχον πάντοτε περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι πιστεύουν ὅπως οἱ Γάλλοι, παρὰ εἰς ἐκείνους οἱ

ὅποιοι πιστεύουν ὅπως οἱ Μοσχοβίται». Διὰ τῆς φράσεως ταύτης ἔκαμεν ὑπαινιγμὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας οἱ ὅποιοι, προσθέτει ὁ συγγραφεὺς «ἀντελήφθησαν τὸν ὑπαινιγμὸν ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀπαντήσουν. Ἡ ὑπόθεσις ἐσταμάτησεν ἐδῶ, χωρὶς νὰ ἐκδοθῇ δικαστικὴ ἀπόφασις. Οἱ λατίνοι ἠθωώθησαν, ὑποχρεωθέντες νὰ καταβάλωσιν ὡς ἐξοδα τῆς δίκης τὸ ποσὸν τῶν 100 σκούδων» (σ. 208-209). Ἡ καταδίωξις ὁμως ἐσυνεχίσθη ἐπὶ ἄλλα 4 ἔτη (σ. 208-210), ὁπότε ἐπεκράτησε ὀριστικῶς ἡ γαλήνη καὶ οἱ λατίνοι ἐτέλουν τὰς ἱεροτελεστίας τῶν ἀνενόχλητοι¹.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι οἱ ἰησοῦται Ἀντώνιος Γριμάλδης καὶ Στανίσλαος Δ' Ἀδρία διὰ νὰ πληρώσουν τὸ κενὸν τὸ ὅποιον ἀφῆκε ἡ καταστροφὴ τοῦ Κολλεγίου τῆς Χίου, ἦνοιξαν δύο χωριστὰ σχολεῖα ὅπου «καὶ οἱ μᾶλλον φανατικοὶ ἀντικαθολικοὶ Ἕλληνες ἐστελλουν τὰ τέκνα τῶν νὰ σπουδάσουν μαζὺ μὲ τὰ τέκνα τῶν λατίνων» (σ. 214).

Μολονότι, γράφει, δὲν εἶναι πλέον δυνατόν νὰ κλονισθῇ ἡ θέσις τῶν καθολικῶν ἐν τῇ νήσῳ, οὐχ' ἤττον «οἱ σχισματικοὶ δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνεργοῦν διὰ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσουν, ὑποβάλλοντες αὐτοὺς εἰς τὴν καταβολὴν ὑπερβολικῶν φόρων καὶ εἰσφορῶν. Ὁ κάθε παῖς ἢ καδῆς τῆς νήσου ἀπῆτει ἀπὸ αὐτοὺς νὰ καταβάλωσιν διάφορα ποσὰ ὑπὸ διαφόρους τύπους, τὸ κυριώτερον τῶν ὁποίων ἀντεπροσώπευε ὁ «Φόρος Ὁρησκεύματος» (σ. 214).

Οἱ διάφοροι Τοῦρκοι διοικηταὶ ὑπῆκοντες, ὡς ὑποστηρίζει ὁ συγγραφεὺς, εἰς τὰς ραδιουργίας τῶν Ἑλλήνων ὑπέβαλον τοὺς λατίνους εἰς διαφύ-

1. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ Γάλλος περιηγητὴς Paul Lucas (1664-1737), εἰς τὸ ἔργον του *Voyage du Sieur Paul Lucas, fait par l'ordre du Roy dans la Grèce, l'Asie Mineure, la Macédoine et l'Afrique*, Amsterdam, 1714, τ. Α', σ. 231. Αἱ σχετικαὶ περὶ Χίου περικοπαὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς αὐτὸ ἀνεδημοσιεύθησαν εἰς τὸ πρωτότυπον γαλλικὸν κείμενον καὶ ἐν μεταφράσει εἰς τὴν ἑλληνικὴν εἰς τὸ μνημειώδες περὶ Χίου ἔργον τῶν Φιλίππου Π. Ἀργέντη καὶ τοῦ ἀειμνήστου Στίλπωνος Κυριακίδου, «Ἡ Χίος παρὰ τοῖς γεωγράφοις καὶ περιηγηταῖς ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος». Τόμοι 3, Ἀθήναι 1946.

Ὁ Paul Lucas, ἐπισκεφθεὶς διὰ δευτέραν φοράν τὴν Χίον, συνήντησεν ἐκεῖ τὴν 4ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1706 τὸν Tarillon, ὅστις διέμενεν εἰς τὴν νήσον ἐν ὑπηρεσίᾳ τελῶν τῆς ἱεραποστολῆς τῶν ἰησοιτῶν. Ἐδέχθη τὸν Γάλλον συμπατριώτην του, ὡς ἀναφέρει οὗτος, μὲ «ἐξαιρετικὴν χαρὰν καὶ ἀπειρους φιλοφρονήσεις καὶ τῷ ἀφηγήθη τὰ συμβάντα». Γράφει δὲ περὶ τοῦ Tarillon χαρακτηριστικῶς τὰ ἑξῆς: «Ὁ πατὴρ οὗτος εἶναι σοφὸς ἰησοῦτης, ἔμπειρος περὶ τὰ νομίσματα, τῶν ὁποίων ἔχει μικρὰν συλλογὴν. . . Αὐτὸς φροντίζει διὰ τοὺς καθολικοὺς καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι καλύτερον παντὸς ἄλλου πληροφορημένος» (Φ. Ἀργέντη - Στίλπ. Κυριακίδου, ἔ.α. τ. Β', σ. 634).

Οἱ ἐκδόται τοῦ ὡς ἄνω ἔργου δὲν εἶχον προφανῶς ὑπ' ὄψιν τὸν κείμενον τοῦ ὑπομνήματος τοῦ πατρὸς Tarillon, τὸ ὅποιον δημοσιεύεται διὰ πρώτην φοράν ἐνταῦθα.

ρους εξευτελιστικούς διωγμούς, φυλακίσεις κ.τ.λ. Τέσσαρες ἐκ τῶν προυχόντων λατίνων καὶ ὁ ἀνωτέρω ἰησουΐτης Στανίσλαος Δ' Ἀδρία, συλληφθέντες ἐστάλησαν ἀλυσόδετοι εἰς Ρόδον ἐπὶ μιᾷ γαλέρας, ἐκρατήθησαν δὲ ἐκεῖ ἐπὶ τέσσαρας μῆνας. Ὑπεβλήθησαν αἰτήσεις ἐκ μέρους τῶν λατίνων εἰς τὴν Πύλην καὶ προσωπικῶς πρὸς τὸν τρομερὸν καὶ αἰμοβόρον Μέγαν Βεζύρην Ἀλῆν, ζητοῦντες νὰ δικασθοῦν ἢ νὰ κηρυχθοῦν ἀθῶοι, ὁ Βεζύρης ὅμως, ἂν καὶ προέπεμψεν τὴν ἐπιτροπὴν τῶν μὲ τὰ γλυκύτερα λόγια, δὲν ἱκανοποίησε τὸ αἷτημά των. Ὁ διάδοχος τούτου Νουμάν Κιοπουρλοῦ τοὺς ἐπροστάτευσε, ἡ Βεζυρία ὅμως τούτου διήρκησε ὀλίγους μῆνας, μεθ' ὃ ἐστάλη Πασᾶς τῶν Χανίων. «Ἡ πλήρης ὅμως ἡρεμία, γράφει, θὰ ἐπέλθῃ μόνον ἀπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας». Παρὰ ταῦτα, προσθῆτει, ὁ ἀριθμὸς τῶν καθολικῶν τῆς νήσου αὐξάνει καθημερινῶς. «Σήμερον ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀνέρχεται εἰς ἄνω τῶν 7.000 ψυχῶν. Ἡ πανώλης, ἡ ὁποία πολὺ συχνὰ μαστίζει τὴν Χίον, ὥς καὶ τὴν λοιπὴν Τουρκίαν, φαίνεται ὅτι τοὺς φεῖδεται, ἐνῶ κατὰ ἑκατοντάδας πλῆττει τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Τούρκους. Γίνονται ὡσαύτως συχνοὶ σεισμοὶ εἰς τὴν νῆσον» (σ. 215).

«Ἡ νήσος Χίος εἶναι ἡ μᾶλλον κατφικημένη ἐξ ὅλης τῆς Ἀνατολῆς. Ὑπάρχουν ἐκεῖ ἄνω τῶν 100.000 Χριστιανοί. Οἱ Ἕλληνες τῆς ὑπαίθρου δὲν ἔχουν τόσον κακὰς διαθέσεις (ἐναντίον τῶν λατίνων) ὅσον οἱ τῆς πόλεως τῆς Χίου» (σ. 216).

Ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται περαιτέρω ὅτι καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ διωγμὸς ἐναντίον τῶν λατίνων εὐρίσκετο εἰς τὸ δεῦτερον σημεῖον, πολλοὶ Ἕλληνες προσῆλθον εἰς τὸν καθολικισμόν καὶ ὑπέστησαν μετὰ θάρρους τὴν ἐξορίαν καὶ τὰς ἀρπαγὰς. Ἄλλοι χωρὶς ν' ἀποσκιρτήσουν ἀπὸ τὴν πίστιν των ἐπιμένουν νὰ ἐξομολογοῦνται εἰς τοὺς καθολικοὺς ἱερεῖς, ἐνῶ οἱ ὀρθόδοξοι τοὺς ἀφορίζουν» (σ. 217).

«Εἰς τὴν ὑπαίθρου οἱ ἄνθρωποι εἶναι πολὺ εὐπειθεῖς καὶ πολὺ καλοπράειτοι. Οὐδέποτε τοὺς ὠμίλησα περὶ Θεοῦ χωρὶς νὰ μὲ ἀκούσουν μετὰ χαρὰς. Ἐξωμολόγησα πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. Ἄν ὑπῆρχον καθολικαὶ Ἀποστολαὶ εἰς τὰ χωρία θὰ ἔκαμναν ἐκεῖ λαμπροὺς χριστιανοὺς (καθολικοὺς)».

«Ἡ μεγάλῃ ἀντίδρασις δὲν προέρχεται ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦν καὶ ἐκτιμοῦν τοὺς λατίνους καὶ ἰδίως τοὺς Γάλλους. Αὕτη προέρχεται ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἀνωτέρους κληρικοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν γνωρίζει κανεὶς τί κυριαρχεῖ περισσότερον, ἡ ἀμάθεια ἢ τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιδράσεως. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Τούρκους, αὐτοὶ εἶναι ὅ,τι θέλει κανεὶς νὰ εἶναι, ἀρκεῖ νὰ τοὺς πληρώνῃ κανεὶς καλὰ...»

«Οἱ Τούρκοι ἐξηγοῦνται οἱ ἴδιοι ὥς ἐξῆς: Ἀγαποῦν τοὺς λατίνους διότι εἶναι ἀρχοντῆδες, δηλαδὴ εὐγενεῖς, ἐνῶ χαρακτηρίζουν τοὺς Ἕλληνας ὥς ταῖφηδες δηλ. ὄχλον»... «Τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶδον πολλὰς

ἐκδηλώσεις δημοσίᾳ. Μία ἐκ τούτων εἶναι ὅτι ὁ ἀγᾶς εἰς τὸν ὅποιον εἶχε δοθῇ ἡ λατινικὴ ἐκκλησία κατὰ τὰς ταραχάς, τὴν προσέφερεν εἰς τὴν ἰδίαν τιμὴν τὴν ὁποίαν εἶχε πληρώσει, ἥτοι 4.000 σκούδα» (σ. 219).

«Ὁ βέης τῶν τεσσάρων γαλερῶν τῆς περιοχῆς τῆς νήσου ἐκάλεσε τὸν γράφοντα νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς σκλάβους τῶν γαλερῶν, οἱ ὅποιοι, ὡς ἔλεγε ὁ βέης, ἠμποδίζοντο τὴν νύκτα νὰ κοιμηθοῦν ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα. Ὑπῆρχον εἰς τὰς γαλέρας αὐτὰς πλεόν τῶν 1.200 δούλων λατίνων, ἥτοι Γερμανῶν, Ἰσπανῶν, Ἱταλῶν καὶ περὶ τοὺς ἑκατὸν Γάλλοι. Ἡ πανώλης ἐμάστιζε τὰς γαλέρας ταύτας πρὸ τριῶν ἐτῶν», ὁπότε ἀπεβίωσεν ἐκ τῆς νόσου καὶ ὁ διάδοχος τοῦ συγγραφέως. Ἐντεῦθεν εἰκάζομεν ὅτι οὗτος ὑπηρετήσεν εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς νήσου περὶ τὰ 1710. Ὁ ἀποθανὼν διάδοχος τοῦ ὀνόματι Richard Gorre ἔθεωρετο ἅγιος ἄνθρωπος. Ὁλόκληρος ἡ πόλις παρέστη εἰς τὴν κηδεῖαν του. «Ἄν ποτε, γράφει, ἡσυχάσωμεν καὶ ἔχομεν 8 ἕως 10 ἰησοῦτας ὅπως πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐγκαταστήσωμεν ἀποστολάς εἰς τὰ Μοσχονήσια καὶ τὴν Σάμον».

ΜΟΣΧΟΝΗΣΙΑ ΚΑΙ ΣΑΜΟΣ

«Ἐπεσκέφθην, λέγει, τὰς τρεῖς ταύτας νήσους. Ὁ λαὸς ἐκεῖ εἶναι ἥμερος. Εἰς τὴν Μυτιλήνην ὅπου ἔκαμα τρία μικρά ταξείδια, ὁ Ἕλλην Ἀρχιεπίσκοπος μοι ἔδωκε πλήρη ἐξουσιοδότησιν εἰς τὰς τρεῖς πόλεις καὶ τὰ 80 χωρία τῆς Ἐπαρχίας του».

«Πάτερ, μοῦ εἶπε, εἰς τόνον πολὺ ἐγκάρδιον καὶ οἰκεῖον, φέρετε ἐδῶ δύο ἢ τρεῖς ἀπὸ τοὺς Φράγκους πατέρας σας καὶ κηρύξατε εἰς τὸν λαὸν μου ὅσον ἠμπορεῖτε, δὲν θὰ εἶναι μικρὸν πρᾶγμα ἂν τοὺς κάμετε καλοὺς ἀνθρώπους, διότι μετὰ δυσκολίας δύναμαι νὰ ἐπαρκέσω» (σ. 222).

Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ γράφοντος εἰς τὰ Μοσχονήσια ἐμάστιζεν ἡ πανώλης, οἱ δὲ κάτοικοι ἦσαν ἔντρομοι. Κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας «εὐρίσκονται Χριστιανοὶ οἱ ὅποιοι εἶναι ἐξ Ἰσου ἀγράμματοι, ὅσον καὶ οἱ βάρβαροι τῆς Ἀμερικῆς, ὑπάρχουν ἐκεῖ ὡσαύτως καὶ πολλοὶ λατῖνοι σκλάβοι. Οἱ μᾶλλον ἀξιόλογοι συνεικισμοὶ εὐρίσκονται εἰς τὸ Ἀδραμύτιον καὶ τὴν Ἑλαίαν, πόλεις παλαιάς ἀλλὰ σήμερον καθ' ὅλοκληρίαν ἔρειπωμένας. Εἶναι χώρα πολὺ ὡραία ἀλλὰ πολὺ ἀγνωστος καὶ δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ τὸ ἴδιον δι' ὅλον τὸ μῆμα τοῦτο τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ἕλληνες διετήρησαν ἐδῶ μερικά ἔχνη τῆς πίστεώς των, ἀλλ' ἐλησμόνησαν καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν των, αἱ ὀλίγαι ἱεροτελεστίαι γίνονται καὶ αὐταὶ εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν»¹.

1. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τοῦ συγγραφέως φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανος, καθ' ὅτι, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχον λειτουργικὰ βιβλία μεταφρασμένα εἰς τὴν τουρκικὴν.

Ὁ συγγραφεὺς ἐπεσκέφθη, ὡς λέγει, ἐπίσης καὶ τὴν Σάμον, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο μία μικρὰ Ἱεραποστολή. «Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἀνέρχονται εἰς 12 ἕως 15 χιλιάδας ψυχῶν εἰς 18 συνοικισμοὺς ἐκ τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς ὁμοιάζουν μὲ πόλεις. Ὁ μητροπολίτης καὶ οἱ κυριώτεροι ἐκκλησιαστικοὶ μᾶς προσέκάλεσαν νὰ περάσωμε μαζὺ τὸν. Παρέμεινα ἐκεῖ τρεῖς ἑβδομάδας κηρύσσω καὶ ὁμιλῶν ὅσον ἤθελα εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰς δημοσίας πλατείας. Ἐξ ὅλων τῶν Ἑλλήνων τῶν νήσων δὲν εἶδα ἀκόμη μᾶλλον πνευματῶδεις ἀνθρώπους ἀπὸ τοὺς Σαμίους. Ἐχουν ὁμως ἀνάγκη ἱεραποστόλων» (σ. 225).

Η ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ (σ. 226-250)

Διὰ τὴν Νάξον γράφει, ὅτι εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὠραιότερας καὶ εὐφωρύτερας νήσους, ἔδρα τοῦ Καθολικοῦ Πριμάτου τοῦ Ἀρχιεπελάγου. «Εἰς αὐτὴν κατοικεῖ ἡ πραγματικὴ ἀριστοκρατία τοῦ Ἀρχιεπελάγου, ἀποτελουμένη ὁλόκληρος σχεδὸν ἀπὸ Φράγκους. Εἶναι τὰ ὑπολείμματα παλαιῶν οἰκογενειῶν ἐκ Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας». Περιγράφει κατόπιν τὸν καθεδρικὸν ναὸν καὶ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν τῆς νήσου τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ Κάστρου, ὅπου καὶ τὰ Ἀνάκτορα τῶν ἀρχαίων Δουκῶν τῆς Νάξου. Ἡ κυριαρχία αὐτῶν ἐπὶ τῆς Νάξου, λέγει, ἤρχισεν τὸ 1208 μὲ πρῶτον Δοῦκα τὸν Μᾶρκον Σανοῦδον καὶ ἐτελείωσεν τὸ 1566 μὲ τελευταῖον Δοῦκα τὸν Ἰάκωβον Κρίσπον, τὸν ὁποῖον ἀπεγύμνωσε Σουλεϊμὰν ὁ Β'. Ἀναφέρει περαιτέρω ὅτι οἱ ἰησοῦται ἐκλήθησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς Νάξον τὸ 1627 ὑπὸ τῶν Κορονέλων οἱ ὁποῖοι τοὺς προσέφεραν καὶ τὸν παλαιὸν καθεδρικὸν ναὸν τῶν δουκῶν. Μετ' ὀλίγα ἔτη ἐκάλεσαν ὡσαύτως καὶ τοὺς Καπουκίνους (σ. 228).

«Ἡ νῆσος δὲν εἶναι οὔτε κατφκημένη, οὔτε καλλιεργημένη ἀναλόγως πρὸς τὴν ἑκτασίιν της. Δὲν κατοικοῦν ἐκεῖ πλέον τῶν 10.000 ψυχῶν. Οἱ λατῖνοι, ἂν καὶ δὲν ὑπερβαίνουν τὰ 1.000 ἄτομα, κατέχουν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν τὰ μεγαλύτερα φέουδα καὶ κτήματα τῆς νήσου. Αἱ κατοικίαι τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν εὐρίσκονται γύρω ἀπὸ τὸ Κάστρο, ὅπου σχηματίζουν μίαν μεγάλην κομόπολιν» (σ. 229).

Ἀναφέρει περαιτέρω ὅτι εἰς τὰς ἱερουργίας τῶν καθολικῶν καὶ τὴν κατήχησιν προσέρχονται καὶ πολλοὶ Ἕλληνες καὶ ὅτι εἰς τὸ σχολεῖον τὸ ὁποῖον ἱδρυσαν οἱ ἰησοῦται μὲ μίαν καὶ μόνην τάξιν, φοιτοῦν μαζὺ Ἕλληνες καὶ λατῖνοι νέοι. Εἰς τὸ Τάγμα τῶν Penitens τὸ ἱδρυθὲν πρὸ 300 ἐτῶν ὑπάρχουν πατέρες Ἕλληνες καὶ λατῖνοι. Οἱ ἰησοῦται τῆς νήσου, γράφει, ἐκυκλοφόρουν εἰς τὴν ὑπαιθρον κηρύσσοντες εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν χωρίων, οἱ δὲ χωρικοὶ τοὺς ἐδέχοντο μὲ πολὺν σεβασμόν. Τὸ κήρυγμά των ἐγένετο εἰς τὴν ὁμιλουμένην ἑλληνικὴν γλῶσσαν (grec vulgaire). Μετὰ τὴν

λειτουργίαν συνεκέντρωναν τὰ παιδιά εἰς τὸν νάρθηκα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐξήγουν εἰς αὐτὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐγένετο δὲ καὶ διαλογικὴ συζήτησις εἰς τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον μέρος καὶ οἱ γονεῖς (σ. 232). Κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς οἱ Ἕλληνες ἄθροοι προσήρχοντο εἰς τὴν ἐξομολόγησιν εἰς τοὺς ἰησοῦιτας, τοὺς ὁποίους οἱ πλουσιώτεροι χωρικοὶ ἐκάλουν καὶ εἰς τὰ σπίτια τῶν διὰ παρακλήσεις Ἡ πρόσκλησις εἰς τὰς ὁμιλίαις τῶν ἰησοῦιτῶν ἐγένετο διὰ κήρυκος. Οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ ὁμως ἀντέδρον, «μὴ παύοντες, νὰ κακολογοῦν τὸ καθολικὸν δόγμα εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εἶναι βέβαιοι οἱ ἰησοῦιται διὰ τὴν σταθερότητα τῶν προσηλυτιζομένων. Οἱ Ἕλληνες πάντοτε μετὰ δυσκολίας ἀνέχονται τὰ ἄξυμά μας . . ., μετὰ δυσφορίας ὥσαυτως συνηθίζουν τὴν εὐχαριστίαν μας ἢ ὁποία φυλάσσεται εἰς τὰ κουτιά καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μόνον εἶδος» (δηλ. ἀπὸ ἄρτον) (σ. 235).

Πάντα τ' ἀνωτέρω ἀποδεικνύουν τὴν ἀσήμαντον ἀποτελεσματικότητα τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ προσηλυτιστικὴ προσπάθεια τῶν λατίνων.

Ὁ γράφων εἶναι τῆς γνώμης ὅτι λίαν συντελεστικὴ εἰς τὸ ἔργον τοῦ προσηλυτισμοῦ θὰ ἦτο ἡ ἱδρυσις μονῆς καλογραιῶν τῆς Ἀγίας Οὐρσούλας. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Λατίνων, εὐγενὴς Γενοβέζος, ἀπόγονος τῆς οἰκογενείας τῶν Ἰουστινιάνι, εἶχεν ἐκχωρήσει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἓνα ὠριμώτατον μέρος τοῦ Κάστρου παρὰ τὸ μέγαρον τῆς Ἐπισκοπῆς. Διὰ τὴν ἱδρυσιν τῆς μονῆς ταύτης ἄρκοῦν, γράφει, «δύο τρεῖς μοναχαὶ ἐκ Γαλλίας, διότι θὰ προσέλθουν εἰς τὸν μοναχικὸν βίον πλείσται ὅσαι νέαι ἐκ τῶν καλυτέρων ἐλληνικῶν καὶ λατινικῶν οἰκογενειῶν ἐξ ὅλων τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος, ἡ κάθε μία μετὰ τὴν προῖκα τῆς, καὶ εἰς τόσον μέγαν ἀριθμὸν ὥστε συντόμως νὰ γίνῃ ἀνάγκη νὰ κτισθοῦν καὶ νέα κτίρια διὰ νὰ τὰς στεγάσουν (σ. 238). Δὲν διαβλέπει οὐδένα κίνδυνον διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τούτου, ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ἀπριθμοὶ δὲ τὰ ἐξῆς ἐπιχειρήματα, λίαν χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν ἐποχὴν του :

1) Αἱ τουρκικαὶ γαλέραι δὲν ἐνεφανίζοντο εἰς τὴν νῆσον παρὰ μίαν ἢ δύο φορὰς κατ' ἔτος διὰ νὰ εἰσπράξουν τὸν φόρον, συνήθως δὲ ἐλλειμενίζοντο εἰς τὸ Πόρτο-Ντρίο ἢ Σάντα Μαρία τῆς νήσου Πάρου.

2) Αἱ μοναχαὶ θὰ ἐγκαθίσταντο εἰς τὸ μέσον τοῦ Κάστρου μεταξὺ τῶν λατινικῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν κατοικιῶν τῶν εὐγενῶν τῆς νήσου.

3) Εἰς πλείστας μικροτέρας τῆς Νάξου νήσους ὑπῆρχον δύο καὶ τρία μοναστήρια μοναχῶν Ἑλληνίδων, «ἄνευ προστασίας ἐκ μέρους οὐδενὸς» χωρὶς ποτὲ νὰ συμβῇ τίποτε ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Αἱ καθολικαὶ μοναχαὶ τῆς Σαντορίνης, γράφει, οὐδέποτε παρηνωχλήθησαν παρὰ τῶν Τούρκων, τοῦναντίον μάλιστα οὗτοι ἐπιδαψηλεύουν εἰς αὐτὰς ὅλας τὰς τιμὰς (σ. 240).

4) Οἱ Τούρκοι οὐδὲ ὅπως ἀντιτίθεται εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν γυναικείων μονῶν ἀλλὰ μόνον τῶν ἀνδρικῶν τοιούτων. Ἡ μόνη διατύπωσις, ἥτις ἀπα-

τεΐται διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ μοναστηρίου, ἦτο ἡ προσέλευσις τῶν εὐγενῶν τῆς νήσου ἐνώπιον τοῦ καδῆ καὶ ἡ δῆλωσις ὅτι ἔχουν ἀνάγκην γαλλίδων διδασκαλιστῶν διὰ τὰ τέκνα τῶν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δηλώσεως ταύτης ὁ καδῆς θὰ προεκάλει ἀμέσως διαταγὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἐστοίχιζε πλέον τῶν 5 σκούδων (σ. 231). Ἡ ἐγκατάστασις αὐτῆς μοναχῶν εἰς Νάξον θὰ προσέφερε, φρονεῖ ὁ συγγραφεὺς, μεγάλας ὑπηρεσίας καὶ θὰ συνετέλει εἰς τὰ καλὰ ἤθη. «Διὰ τῶν μαθητῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν, ὁλόκληρος ἡ οἰκογένεια, θὰ προσηλυτίζετο» (σ. 242).

«Εἶναι μία κακὴ συνήθεια εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος ὅπως αἱ χῆραι, ὅσονδῆποτε νέαι καὶ ἂν εἶναι μὴ ἐπαναπανδρεύονται». Ὅλαι αὐταὶ λοιπὸν αἱ χῆραι θὰ εἰσῆρχοντο εἰς τὸ μοναστήριον, τὴν ἰδρυσιν τοῦ ὁποίου ἐξήτουν οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τῆς Τήνου, Μυκόνου, Ἀνδρου, Κέας, Μήλου κ.τ.λ. «Εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος τὰ πρόσωπα τοῦ θήλεος φύλου κλείνουν πρὸς τὴν μοναστικὴν ζωὴν, αἱ δὲ θυγατέρες τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν προσέρχονται εἰς τὸν μοναχισμόν» (σ. 243).

Η ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ (σ. 251-297)

Διὰ τὴν Σαντορίνην, τὴν Θήραν τῶν ἀρχαίων, ὁ πατὴρ Tarillon γράφει ὅτι δὲν εἶναι ὠραία νῆσος, ὅμως «οἱ κάτοικοί της εἶναι συμπαθεῖς καὶ εὐλαβεῖς». Ὁ ἀριθμὸς τῶν λατίνων ἀνέρχεται «εἰς δύο περίπου χιλιάδας» ἐναντι τῶν «ὀκτὼ χιλιάδων Ἑλλήνων».

Οἱ λατίνοι διαμένουν κυρίως εἰς τὴν πόλιν, ἢ τὸν Πύργον Σκάρων (Chateau Scaro), ἐνθ' ὃ Ἑλλήν Μητροπολίτης μετὰ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν διαμένουν εἰς ἓνα ἄλλο κάστρο, ὀνομαζόμενον «Πύργος» (σ. 251). «Ἡ ἁρμονία ἦτις βασιλεύει μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν τῆς Σαντορίνης εἶναι μεγαλυτέρα παρὰ εἰς κάθε ἄλλῃ νήσον τοῦ Ἀρχιπελάγους, τοῦτο δὲ διευκολύνει μεγάλως τὸ ἔργον μας νὰ φέρωμεν ὅλους εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου» (σ. 252). «Κηρύττομεν, γράφει, ἐξομολογοῦμεν, κατηχοῦμεν ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν ἐκκλησιῶν τόσον εἰς τὴν πόλιν ὅσον καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον ἀδιακρίτως, ὅπως εἰς τὰς ἰδικάς μας ἐκκλησίας. Ὅταν χορηγοῦμεν ἄδειαν περισυλλογῆς (retraite) εἰς τοὺς λατίνους κληρικοὺς καθὼς καὶ εἰς τοὺς λαϊκοὺς εἰς ἄλλας περιόδους τοῦ ἔτους, οἱ Ἕλληνες τοὺς ἀκολουθοῦν ἐπίσης καὶ κάμνουν ὅπως ἐκεῖνοι τὰ θρησκευτικὰ τῶν καθήκοντα. Τὸ Τάγμα μας τῆς Θεομήτορος ἀποτελεῖται κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπὸ Ἑλλήνων» (σ. 253).

«Υπάρχουν ὅμως καὶ κακὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ 1704 ἀπηύθυναν καταγγελίαν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ὁ ὁποῖος μὴ ἀρκούμενος εἰς ἐπιστολὰς πρὸς Ἑλλήνας ἰδιώτας ἀπηύθυνε ἐγκύκλιον πρὸς ὅλας τὰς νήσους, περιέχουσας 100 χονδροειδεῖς κατηγορίας (invectives grossières) κατὰ τοῦ δόγματος τῶν καθολικῶν, τοὺς ὁποῖους ἀποκαλεῖ <διαφθορεῖς

ψυχῶν». Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη καταλήγει μὲ ρητὴν ἀπαγόρευσιν πρὸς τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς λαϊκοὺς ὅπως τοῦ λοιποῦ ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν λατίνων. Ἡ δριμεὶς αὕτη ἐγκύκλιος ἀπεστάλη πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀνωτέρους κληρικοὺς τῆς Σαντορίνης μὲ διαταγὴν νὰ ἀναγνωσθῇ ἐντὸς τῶν ἐκκλησιῶν» (σ. 254). «Οἱ Σαντοριναῖοι ὁμῶς ἀντέδρασαν δι' ἐπιστολῶν ἀνασκευάζοντες τὰς κατηγορίας τοῦ Πατριάρχου καὶ ὑπεραμυνόμενοι τῶν ἰησοῦιτῶν μισιοναρίων, τοὺς ὁποίους ἡ Σαντορίνη εἶχεν τὴν εὐτυχίαν νὰ δεχθῇ πρὸ 80 ἐτῶν. Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ λατῖνοι πατέρες ἐγνώριζαν καλύτερον καὶ ἐτίμων τὸ Ἑλληνικὸν δόγμα, περισσότερον ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Ἑλληνας. Τέλος ἐτόνιζαν ὅτι «ἂν ὁ Πατριάρχης ἐπεθύμει ὅπως ὁ λαὸς τῆς Σαντορίνης μὴ ἔχη τοῦ λοιποῦ σχέσεις μὲ αὐτοὺς θὰ ἔπρεπε νὰ στείλῃ ἀνθρώπους ἰκανωτέρους, μὲ περισσότερον ζῆλον καὶ μᾶλλον ἐμπευσμένους ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ» (σ. 254).

Τὸ ζήτημα ὁμῶς δὲν περιώρισθη εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν μόνον τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν. Ὁ Πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἔστειλε τὸν δραγομάνον τῆς Πρεσβείας εἰς τὸν Πατριάρχην διὰ νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις. Ἐπίσης ἐπεσκέφθη αὐτὸν καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχηγὸς τῆς ἰησοῦιτικῆς ἀποστολῆς, ὁ ὁποῖος διεπίστωσεν ὅτι ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἐξαπατηθῇ (σ. 256 - 257). Οἱ μετ' αὐτὸν τέσσαρες Πατριάρχαι ἦσαν μετριοπαθέστεροι.

Ὁ θάνατος τοῦ ἰησοῦτου μισιοναρίου πατρὸς Louis De Boissy, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀφικθῇ εἰς τὴν νῆσον μετὰ τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε κατακτήσει τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, ὑπῆρξεν ἀφορμὴ νὰ δώσουν οἱ Ἑλληνες δείγματα τῆς ἀφοσιώσεώς των πρὸς τοὺς καθολικοὺς μισιοναρίους. Ὁ ἀποβιώσας ἰησοῦιτης ἔθεωρεῖτο ἅγιος ἄνθρωπος. Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ τὰ ἐνδύματά του καὶ τὰ ἐπιπλα τῆς κατοικίας του κατετεμαχίσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων καὶ ἐκρατήθησαν ὑπ' αὐτῶν ὡς φυλακτὰ καὶ κειμήλια (σ. 258). Ἄλλος ἰησοῦιτης, ὁ πατὴρ Ἰάκωβος De Bourgon, ὅστις ἐύρισκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν νῆσον, προσφέρων τὰς ὑπηρεσίας του ὡς ἱατροῦ, εἶχε κατακτήσει ἐπίσης τὴν ἀγάπην τῶν κατοίκων τῆς Σαντορίνης, καθὼς καὶ τῶν πέριξ νήσων Νιοῦ, Ἀμοργοῦ, Πολυκάδρου, Σικίνου καὶ Ἀνάφης».

«Αὕτη, καταλήγει ὁ πατὴρ Tarillon, ἦτο ἡ κατάστασις τῶν ἱεραποστολῶν μας εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὰς ὁποίας ἡ Ὑψηλότης σας πάντοτε ἐτίμησε διὰ τῆς προστασίας καὶ εὐνοίας Αὐτῆς.

Διατελῶ τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος ταπεινότατος καὶ εὐπειθέστατος θεράπων».

Tarillon τοῦ Τάγματος τοῦ Ἰησοῦ,

Μισιονάριος ἐν Ἑλλάδι

Ἐκ Παρισίων τῇ 4ῃ Μαρτίου 1714

Ἐν παραρτήματι δημοσιεύεται εἰς τὸ τέλος τοῦ Α' Τόμου ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ π. Tarrillon πρὸς τὸν αὐτὸν Ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' εἰς τὴν ὁποίαν ἀφηγεῖται ὑπὸ τύπον ἡμερολογίου πῶς ἀνεπήδησεν μία νέα νῆσος ἀπὸ τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης εἰς τὸν κόλπον τῆς Σαντορίνης τὸν Μάϊον τοῦ 1707, ὁπότε προφανῶς ὁ συγγραφεὺς ὑπηρετεῖ εἰς τὴν ἰησουϊτικὴν ἀποστολὴν τῆς νήσου ταύτης.

Ὁ τίτλος τῆς συμπληρωματικῆς ταύτης ἐκθέσεως εἶναι : «Ἀφήγησις ὑπὸ τύπον ἡμερολογίου περὶ τῆς νέας νήσου ἣ ὁποία ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν θάλασσαν εἰς τὸν κόλπον τῆς Σαντορίνης (*Relation en forme de journal de la nouvelle isle sortie de la mer dans le Golf de Santorini*) (σελ. 262-309).

Εἰς τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο περιγράφει τοπογραφικῶς τὸν κόλπον τῆς Σαντορίνης, τῆς ὁποίας μάλιστα δίδει καὶ τὸν χάρτην ὡς καὶ πληροφορίας περὶ τῆς ἱστορίας τῆς νήσου, ἥτις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐλέγετο Θήρα ἢ Θηραμένη. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Πλίνιος, γράφει, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀνεφάνη μία ἄλλη νησίς, κατὰ τὴν 145 Ὀλυμπιάδα, δηλ. τῷ 196 π.Χ. Ἡ νῆσος αὕτῃ ἐλέγετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Ἰερά, νῦν δὲ καλεῖται Μεγάλη Καμένη. Μία δευτέρα νησίς, ἣ Μικρὰ Καμένη ἀνεπήδησεν ἀπὸ τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης κατὰ τὰ 1573, ὅπως ἀφηγοῦντο οἱ γεροντότεροι κάτοικοι τῆς νήσου. «Σήμερον, γράφει, αἱ νῆσοι αὗται εἶναι ἀκατοίκητοι».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς κάμνει περιγραφὴν τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Σαντορίνης, ὁμιλεῖ περὶ τῶν πέντε τότε Κάστρων της, δηλ. τῶν πόλεων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον εἶναι τὸ Κάστρο Σκάρος.

Παρέχει ἀρχαιολογικὰς καὶ ἱστορικὰς πληροφορίας περὶ τῆς νήσου, ἣ ὁποία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἔκοπτε νομίσματα, τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο πολλὰ ἀκόμῃ ἐκεῖ. Φέρουν τὴν ἐπιγραφὴν «Θηραιῶν» ἢ «Θηρέων» μὲ τὴν κεφαλὴν ρωμαίων αὐτοκρατόρων, ἰδίως τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Σεπτίμιου Σεβήρου.

Εἰσερχόμενος εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ φαινομένου τῆς ἀναδύσεως ἐκ τῆς θαλάσσης τῆς τρίτης νησίδος¹, γράφει :

«Κατὰ τὸ ἔτος 1707, τὴν 23ην Μαΐου, περὶ τὴν ἀνατολὴν, παρετηρήθη ὅτι μεταξὺ τῆς Μεγάλης καὶ τῆς Μικρᾶς Καμένης ἤρχισε νὰ ἀναδύεται μία νέα νῆσος. Τὴν 18ην Μαΐου εἶχον σημειωθῇ δύο ἐλαφραὶ σεισμικαὶ δο-

1. Βλ. Κλεοβ. Τσούρκα, «Ἐνα ἄγνωστο χρονικὸ τῆς νήσου Θήρας. Ἡ ἐκρηξὶς τοῦ ἡφαιστείου τῆς Σαντορίνης τὸ 1707», ἐν ἐφ. Καθημερινῇ 3 Αὐγούστου 1956. Τὸ ἄρθρ. τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν σεισμῶν τῆς Σαντορίνης τῆς 10 Ἰουλίου 1956,

νήσεις, ἀλλὰ οἱ κάτοικοι δὲν ἔδωκαν προσοχὴν εἰς αὐτάς. Εὐθὺς ἀμέσως ὁμοῦ οὗτοι παρετήρησαν ὅτι μία νέα νῆσος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀποσπᾶται ἀπὸ τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης καὶ νὰ ὑψώνεται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος. Οἱ ναυτικοὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον παρατηρήσει κατὰ τὰ χαράματά τὰς πρώτας κορυφὰς τῆς νήσου ἢ ὁποῖα ἐγεννᾶτο, ὑπέθεσαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὑπολειμμάτων κάποιου ναυαγίου, τὰ ὁποῖα ἔσπρωξεν ἡ θάλασσα πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Σαντορίνης κατὰ τὴν νύκτα. Οἱ τολμηρότεροι μετέβησαν μὲ πλοῖον πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ πολλὰς προφυλάξεις, διέκριναν βράχους καὶ στερεὸν ἔδαφος. Τρομαγμένοι ἐπέστρεψαν καὶ ἀφηγήθησαν τί εἶδαν.

Ἡ ἔκπληξις καὶ ὁ φόβος κατέλαβον κατ' ἀρχὰς ὅλην τὴν Σαντορίνην, διότι οἱ κάτοικοι ἐγνώριζον καλῶς ὅτι παρόμοια φαινόμενα οὐδέποτε παρουσιάζοντο χωρὶς μεγάλης καταστροφῆς διὰ τὴν νῆσον τὴν.

Μετὰ δύο-τρεῖς ἡμέρας ὁμοῦ ἀνεθάρρηναν καὶ ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ πλησιάζουν καὶ νὰ παρατηροῦν ἐκ τοῦ σύνεγγυς (σ. 268).

Τὸ ὠραιότερον ἦτο ὅτι μέγας ἀριθμὸς στρειδιδῶν φρέσκων ἦσαν κολλημένα εἰς τοὺς βράχους, πρᾶγμα σπανιώτατον εἰς τὴν Σαντορίνην. Ἦρχισαν λοιπὸν νὰ μαζεῦν οὐσα ἠδύναντο. Κατὰ τὴν στιγμὴν ὁμοῦ ἐκείνην, χωρὶς νὰ τὸ περιμένουν, ἠσθάνθησαν ἀποτόμως ὅτι οἱ βράχοι ἐκινούντο καὶ ὅτι ὅλα ἐσεῖοντο ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν. Ἐντρομοὶ ἔσπευσαν νὰ πηδήσουν εἰς τὸ πλοῖον μὲ τὸ ὁποῖον εἶχον πλησιάσει, ἐγκαταλείψαντες τὸ ψάρεμα τῶν στρειδιδῶν. Καὶ τότε εἶδον ὅτι ἡ νῆσος διωγοῦτο. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν εἶχεν ὑψωθῇ αὕτη εἰς ὕψος εἴκοσι ποδῶν καὶ ἔλαβε διπλάσιον πλάτος.

Περαιτέρω (σ. 270), ὁ συγγραφεὺς, ἀφηγεῖται πῶς καθ' ἑκάστην ἡμεγεθύνετο ἡ νῆσος καὶ πῶς αἱ δονήσεις συνεχίζοντο. Μίαν ἡμέραν εἶδε νὰ ἐξέρχεται τῆς θαλάσσης ἕνας ἄλλος βράχος ἀρκετοῦ μεγέθους, εἰς ἀπόστασιν 50 βημάτων ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς νέας νήσου. Παρατήρησε τὸ φαινόμενον ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας, δηλ. ἀπὸ τῆς 16 Ἰουλίου, ὅποτε εἶχεν ἐξέλθει καπνὸς διὰ πρώτην φοράν. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ περιγράφει λεπτομερῶς ἡμέραν πρὸς ἡμέραν. Τὴν 19 καὶ 20 Ἰουλίου ἐβγαῖναν γλῶσσαι πυρός, πρᾶγμα ὅπερ κατετάραξε τοὺς κατοίκους, οἵτινες ἐσκέφθησαν νὰ καταφύγουν μὲ τὰ πράγματά των εἰς ἄλλην νῆσον. Πράγματι δὲ πολλοὶ ἐγκατέλειψαν τὴν Σαντορίνην. Καὶ οἱ Τοῦρκοι οἱ ὁποῖοι εὗρέθησαν κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας διὰ νὰ εἰσπράξουν τοὺς φόρους, κατετρόμαξαν καὶ ἐξώρκιζον τὸν κόσμον νὰ προσευχηθῇ εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ βγάλουν τὰ παιδιά νὰ ψάλλουν εἰς τὸν δρόμον «Κύριε ἐλέησον». Ἐλεγον ὅτι τὰ παιδιά ποῦ ἦσαν ἄθωα καὶ δὲν εἶχαν βλασφημῆσει τὸν Ὑψιστον θὰ ἠμποροῦσαν νὰ κατευάσουν εὐκολώτερον τὴν ὁργὴν του. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν λευκὴν νῆσον αὕτη ἐμεγάλωνε ὁλοὲν καὶ περισσότερον (σ. 276).

Τὴν 31 Ἰουλίου παρατηρήθη καπνός, ἡ δὲ θάλασσα ἐβράζε εἰς δύο σημεία. Τὴν ἐπομένην ἠκούσθη μέγας ὑπόκωφος κρότος, ὥσαν νὰ ἐβαλον περισσότερα τηλεβόλα, εὐθὺς δὲ ἀμέσως ἐξῆλθον δύο μεγάλοι γλῶσσαι πυρὸς αἱ ὁποῖαι ἐσβυσαν ἀργότερον. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἐπηκολούθησε καὶ τὴν 1ην Αὐγούστου, ὅποτε φλόγες χρώματος γαλάζιου ὑψώθησαν εἰς ἓνα καταπληκτικὸν ὕψος. Τὴν 7 Αὐγούστου ὁ κρότος δὲν ἦτο τόσον βαρὺς.

Τὴν 21 Αὐγούστου τὸ πῦρ καὶ ὁ καπνὸς ἡλαττώθησαν ἐπαισητῶς. Τὴν πρωΐαν ὅμως ἔγιναν μεγαλύτεραι εἰς ἔντασιν καὶ ἰσχυρά ἡ θερμότης ὥστε ἡ πέριξ θάλασσα ἐκόχλαζε κατὰ τρόπον τρομακτικόν. Τὴν 22 Αὐγούστου, ἡ νέα νῆσος εἶχε γίνει κατὰ πολὺ ὑψηλότερα. Τὴν 5ην Σεπτεμβρίου τὸ πῦρ συνεχίζετο, ἐνῷ ὁ κεντρικὸς κρατὴρ τοῦ ἡφαιστείου ἐκάπνιζε. Ὁ πληθυσμὸς ἦτο ἐντρομος, τὸ δὲ θέαμα ὑπέροχον. Τρεῖς φορὰς ἐξετοξεύθησαν ἀπὸ τὸ κεντρικὸν στόμιον τοῦ ἡφαιστείου πυροτεχνήματα χρώματος λαμπροῦ καὶ θαυμασίου. Τὴν ἐπομένην νύκτα ἀπὸ τὴν στήλην τῶν φλογῶν ἀπεσπάσθη ἓνα μέρος καὶ ἐχάθη εἰς τὰ σύννεφα. Τὴν 9 Σεπτεμβρίου αἱ δύο νῆσοι, ἡ λευκὴ καὶ ἡ μαύρη, ἠνώθησαν, σχηματίζουσαι ἓν σῶμα (σ. 283).

Τὴν 12 Σεπτεμβρίου ὁ ὑποχθόνιος κρότος συνεχίζετο καὶ ἐνετεινέτο μὲ ἔντασιν ὅμοιος πρὸς ὁμοβροντίαν πυροβολικοῦ, ἐπὶ 12 φορὰς τὸ 24ωρον. Τὴν 18 Σεπτεμβρίου ἔγινε σεισμικὴ δόνησις, χωρὶς βλάβας εἰς τὴν Σαντορίνην. Ἡ νέα νῆσος ἠῤῥξησε πάλιν ἐπαισητῶς, ὁ δὲ κρότος καὶ ὁ καπνὸς ἔλαβον νέας διαστάσεις. Τὴν 21 Σεπτεμβρίου ἡ Μικρὰ Καμμένη ἐφλέγετο, ἔγινε δὲ καὶ μεγάλη σεισμικὴ δόνησις. Κατόπιν ἐπηκολούθησεν τεσσάρων ἡμερῶν ἡρεμία, ἀλλὰ τὴν 25 Σεπτεμβρίου τὸ πῦρ ἐπανήρξησε μὲ λύσσαν καὶ ἡ νέα νῆσος ἔγινε πελωρίων διαστάσεων (σ. 287 - 288).

Ἡ ἰσία κατάστασις ἐσυνεχίσθη τὸν Νοέμβριον, Δεκέμβριον τοῦ 1707 καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1708. Τὴν 10ην Φεβρουαρίου τοῦ 1708 καὶ περὶ ὧραν 8ην ἔγινεν εἰς τὴν κυρίως Σαντορίνην μέγας σεισμός. Τὸ ἡφαιστεῖον ἐξερρυγνύετο μὲ λύσσαν, ἡ θάλασσα ἐβράζε καὶ μεγάλοι ὀγκόλιθοι ἀπεσπῶντο ἀπὸ τὸν κρατῆρα. Ὁ πληθυσμὸς εἶχε τρομοκρατηθῇ ὅσον οὐδέποτε. Ὑποχθόνιοι βρηχυθμοὶ ἠκούοντο καὶ συνεχίζοντο, ὅχι κατὰ διαλείμματα, ἀλλὰ συνεχῶς, καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, ἐνῷ λίθοι ἐξεσφενδονίζοντο εἰς τὴν νῆσον καὶ πύριναι φλόγες ἐξετοξεύοντο, αἱ δὲ οἰκίαι συνεκλονίζοντο». Ἡ περιγραφὴ εἶναι ὄντως ζωντανὴ καὶ δραματικὴ.

«Τὴν 15ην Ἰουλίου τοῦ 1708 αἱ φλόγες ἐμαίνοντο μὲ τοιαύτην λύσσαν, ὥστε ὅλοι ἐνόμισαν ὅτι πλησιάζει τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Καπνὸς πυκνὸς καὶ λίθοι ἐγέμιζον τὸν ἀέρα, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε ὅλοι εἶχαν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ νῆσος θὰ ἀνεντίστατο ἐκ βάθρων» (σ. 290).

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ μέχρι τῆς 23ης Μαΐου 1708, ἐπέτειον

ἀκριβῶς τῆς ἀναδύσεως τῆς νέας νήσου, τὸ φαινόμενον ἐσυνεχίζετο εἰς τὴν αὐτὴν κλίμακα, ἐνῷ ἡ νέα νήσος ἀνυψοῦτο ὁλοὲν καὶ περισσότερον, χωρὶς ὅμως νὰ κερδίσῃ καὶ εἰς πλάτος (σ. 291).

Κατόπιν ἐπῆλθε καὶ πάλιν ἡ ἡρεμία. Τὸ πῦρ καὶ ὁ καπνὸς ἤλαττώθησαν. Τὴν 15 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ πατὴρ Tarillon ἠδυνήθη νὰ κάμῃ τὸ σχεδιάγραμμα χάρτου τῆς νέας νήσου, τὸ ὁποῖον καὶ δημοσιεύεται εἰς τὸν Γ' τόμον τοῦ ἔργου, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον. Μαζί μὲ ἄλλους μοναχοὺς ἐπλησίασε τὴν νέαν νήσον μὲ ἓνα καΐκι, διασχίζων τοὺς καπνοὺς καὶ τὴν κοχλάζουσαν θάλασσαν. Ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν νέαν νήσον καὶ ἐπροχώρησαν εἰς βάθος 500 βημάτων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς αὐτῆς. Μὴ δυνηθέντες ὅμως νὰ προχωρήσουν περαιτέρω ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Μεγάλην Καμμένην καὶ ἀπὸ ἐκεῖ περιεργάζοντο ἀκινδύνως τὴν νέαν νήσον ἐπὶ μίαν ὥραν. Ἡ περιέργειά των τοὺς ὥθησε νὰ πλησιάσουν ἐκ νέου τὴν ἀκτὴν τῆς νέας νήσου καὶ νὰ τολμήσουν νὰ θέσουν πόδα ἐπ' αὐτῆς (σ. 295). Ἡ θάλασσα ἔβραζε. Ἐρριψαν σχοινὶ 95 ὀργυῶν (brasses), ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤγγισε τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης. Καὶ ἐνῷ συνεσκέπτοντο ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψουν ἢ ὄχι εἰς τὰ ἴδια, τὸ ἠφαίστειον ἤρχισε νὰ ἐκρηγνύει ἐκ νέου λάβαν, ὁ δὲ καπνός, παρ' ὀλίγον θὰ τοὺς ἔπνιγε. Μόλις ἀπεμακρύνθησαν τῆς νήσου ἔν μόλις μίλιον ὁ θόρυβος ἐπανελήφθη καὶ ἀπὸ τὸν κρατῆρα ἐξετοξεύθη σωρὸς λίθων εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἀκριβῶς ἐστέκοντο προηγουμένως.

Ὁ συγγραφεὺς παρέμεινε εἰς Σαντορίνην μέχρι τῆς 15ης Αὐγούστου τοῦ 1708, ἐνῷ τὸ ἠφαίστειον συνέχιζε τὴν δρᾶσιν του καὶ ἀνέπεμπε φλόγας μέχρι τῆς 24ης Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1710, ἐπὶ δύο δηλ. ἔτη. Τοῦτο ἀνέφερον ἐπιστολαὶ τὰς ὁποίας ὁ π. Tarillon ἐλάμβανε ἐκ Σαντορίνης.

Περαίνων τὴν συμπληρωματικὴν αὐτὴν ἔκθεσιν, ἀποστέλλει πρὸς τὸν Pontchartrain, ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς ἄλλου ἰησοῦτου, εὐρίσκομένου εἰς Σαντορίνην, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι εἶχε φαίνεται κοπάσει ἡ ἠφαιστειογενὴς ἐνέργεια καὶ ὅτι ἡ νέα νησίς, λαβοῦσα τὴν τελικὴν τῆς μορφήν, εἶχε περίμετρον 5-6 μιλίων.

RÉSUMÉ

L'auteur présente ici un mémoire d'un missionnaire Jésuite, le père Tarillon, adressé au Ministre de Louis XIV, le Comte de Pontchartrain, sur «L'état actuel des missions des pères de la Compagnie de Jésus en Grèce». Ce mémoire constitue la deuxième partie du premier des vingt-six volumes publiés à Paris en 1715 sous le titre général «Nouveaux mémoires des missions de la Compagnie de Jésus dans le Levant». Comme l'indique le titre, il s'agit de rapports rédigés par des inspecteurs des missions de la Compagnie de Jésus dans divers pays d'Europe, d'Asie, d'Amérique, d'Afrique, et même de l'Océanie.

Le rapport ou mémoire du père Tarillon sur la Grèce (pp. 179-297, vol. I) se divise en six chapitres : 1) la mission de Constantinople, 2) la mission de Smyrne, 3) la mission de Thessalonique, Cavala et Thasos, en Macédoine, 4) la mission de Chio, 5) la mission de Naxos, 6) la mission de Santorini. A la fin du premier volume des *Nouveaux Mémoires* est publié, sous forme de journal, un rapport du père Tarillon au même Ministre français, sur le tremblement de terre qui eut lieu à Santorini en 1707 et qui fit émerger un îlot dans le golfe de Santorini, phénomène qu'il avait suivi de près et dont il donne des détails extrêmement intéressants.

Le récit du Père Tarillon, simple et attrayant, fournit des renseignements précieux sur la vie des habitants des régions où il passe, sur leur vie culturelle et quotidienne, sur les quelques écoles des jésuites ainsi que sur l'état démographique de chaque ville ou île qu'il visite, et surtout sur la composition ethnique et confessionnelle de la population.